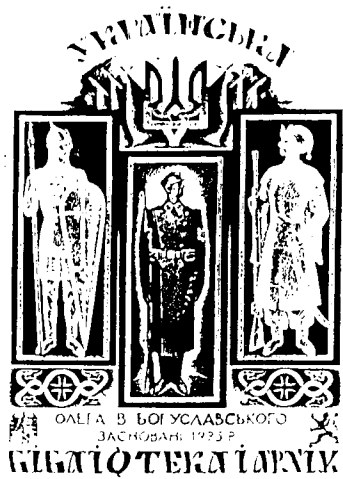

П. ФИЛИПОВИЧ

ПОЕЗІЇ

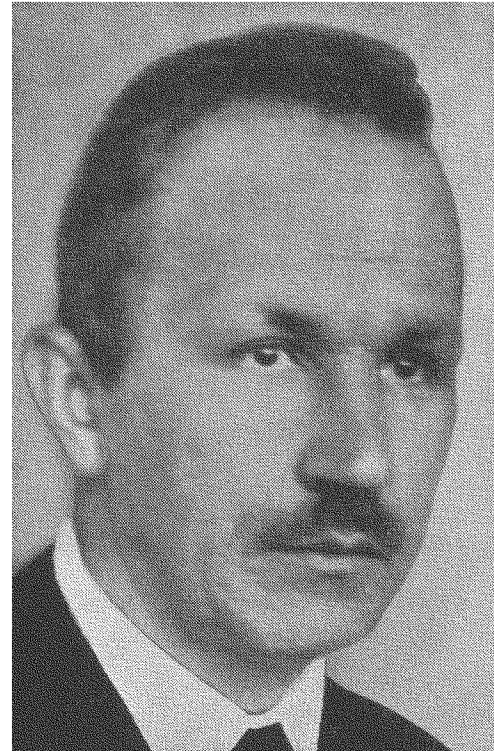

1957

П. Филипович

ПОЕЗІЇ

W. J. Munster

П. Филипович

ПОЕЗІЇ

—oOo—

РЕДАКЦІЯ М. ОРЕСТА
БІОГРАФІЧНИЙ НАРИС О. Ф.
ВСТУПНА СТАТТЯ В. ДЕРЖАВИНА

*Проект зі збереження
інтелектуальної спадщини
української еміграції*

diasporiana.org.ua

Інститут Літературознавства
при
Українському Вільному Університеті

Мюнхен, 1957

P. Fylypowytsch

GEDICHTE

INSTITUT FÜR LITERATURWISSENSCHAFT
an der
FREIEN UKRAINISCHEN UNIVERSITÄT

Herstellung: Druckgenossenschaft „CICERO“, Mü. 8, Zeppelinstr. 67

П. ФИЛИПОВИЧ

Біографічний нарис

Павло Петрович Филипович народився 20 серпня (за старим стилем) 1891 р. в селі Кайтанівка*), Звенигородського повіту на Київщині, в родині священика. Середню освіту він почав у гімназії міста Златопіль, а завершив у Києві, у відомій на той час Колегії Павла Галагана, до якої вступив за конкурсом після закінчення чотирьох клас у Златопільській гімназії.

Колегія Павла Галагана відповідала чотирьом старшим класам гімназії. Це був чудовий навчальний заклад, на зразок англійського коледжу; викладали в ньому кращі педагоги м. Києва. Заснував його в 1871 р. поміщик і відомий культурно-громадський діяч, українофіл Григорій Галаган у пам'ять свого передчасно померлого сина Павла. Вступати до колегії могли лише особи православного віровизнання. Навчалось у ній всього 40 учнів, по 10 у кожній класі. «Колегіяти» жили всі разом у пансіоні при школі і мали все безплатно: науку, першорядний харч і гарну, європейського зразка уніформу. На їх чорних кашкетах були вишиті золотими нитками три літери: К. П. Г. Щороку, влітку, під час вакацій для учнів улаштовувано цікаві екскурсії — на Кавказ, у Крим, по Волзі, а по закінченні колегії кожен випускник одержував на початкове влаштування по 50 рублів. Не диво, що попасти до цієї

*) Написання «Кастанівка», що його бачимо в публікаціях про П. Филиповича, є неправильним.

прекрасної школи було мрією кожного гімназиста, що переступив перші чотири класи. Наплив на іспити завжди був дуже великий, і вийти переможцем з конкурсу було рідко нелегкою.

Товаришами Филиповича-колегіята по класі і його найближчими друзями були Михайло Драй (майбутній поет-неоклясик Драй-Хмара), мовознавець Б. Ларін і Володимир Отроковський — передчасно померлий (в 1919 р.) цікавий поет і обдарований науковець-філолог.

Колегія прищепила молодому Филиповичеві велику любов до літератури (її блискуче викладав Кожін) і до французької мови, яку він опанував там досконало.

В 1910 році П. Филипович закінчує колегію і вступає на юридичний факультет Київського Університету св. Володимира. Але через рік, відчувши своє справжнє покликання, залишає право і переходить на історично-філологічний факультет, обравши відділ слов'яно-російської філології. Професорами його були зокрема такі видатні вчені, як Володимир Перетц і Андрій Лобода.

По закінченні університетських студій (в 1915 році) П. Филипович, як і В. Отроковський та М. Драй, був залишений при університеті як професорський стипендіат для підготовки до професури. Щоб набути право стати стипендіатом, він написав працю про життя і творчість російського поета С. Боратинського; ця праця була нагороджена золотою медаллю і в 1917 р. вийшла окремим виданням. Золота медалля була власне єдиною передумовою для одержання стипендії і стипендіатського звання (срібна під увагу не бралася). Кожен стипендіат мав можливість по закінченні дворічних студій відбути піврічну подорож за кордон з оплатою відповідних видатків.

Через деякий час П. Филипович складає магістерські іспити і, як приват-доцент, починає в Київському університеті свою педагогічну діяльність. Працював він у ньому (пізніше як професор) безперервно до дня арешту в 1935 р.

В 1920 році університети на Україні були скасовані і перетворені на т. зв. інститути народної освіти. Тим самим Київський університет існував від 1920 по 1933 рік (в 1933 р. університети на Україні відновлено) як Київський Інсти-

тут Народної Освіти (скорочена назва — КІНО). В КІНО проф. Филипович читав курс нової української літератури. Крім того, разом з М. Зеровим, теж професором КІНО, він вів семінар підвищеного типу з історії української літератури. В цьому семінарі працювали ті студенти, що виявили нахил до поглибленого студювання українського письменства. М. Зеров керував тематикою від найдавніших часів і кінчаючи реалізмом XIX століття, а компетенції П. Филиповича підлягали теми, що стосувалися кінця XIX і початку XX століття (до т. зв. «післяжовтневого» періоду української літератури). Семінар практично перетворився на малий дослідний осередок при КІНО; тут часто читали свої праці і аспіранти, і професори інституту.

Проф. Филипович виконував в інституті також адміністративні функції: кілька років він був секретарем факультету професійної освіти.

Поза інститутом Филипович приділяв немало часу праці в Академії Наук. З-під його пера виходить багато літературознавчих і критичних робіт. Він був одним з редакторів двох розкішно виданих збірників «Шевченко і його доба» (вийшли в 1925 році, але згодом були заборонені). З його вступними статтями виходить ряд творів українських письменників: І. Франка, Л. Українки, О. Кобилянської, О. Олеся.

В 1930 р. П. Филипович одружується з Марією Андріївною Михайлюк, яка в той час працювала урядничкою в Київському державному банку. Це була жінка артистичної вдачі, зокрема з нахилом до скульптури (вона сама ліпила). Але їх щасливе подружнє життя тривало недовго. Обоє їх спіткала доля в'язнів советських тюрем і таборів.

Наприкінці 20-тих років большевицька влада відкинула курс, що приблизно впродовж шести років визначав «ліберальні» мови життя в СССР (період т. зв. НЕП-у), і знов удалась до метод насильства і терору. Ця зміна курсу особливо далася взнаки на неросійських територіях СССР, зокрема на Україні. Розпочато великий винищувальний похід проти всіх верств українського народу, а особливо проти української інтелігенції — провідної верстви народу, його мозку. Процес т. зв. «Спілки Визволення України»

(СВУ) і розгром українського села були початком цих, за виразом Ю. Клена, «проклятих років».

Письменницькі кола стали теж об'єктом безперервних і безоглядних ударів з боку режиму. Зліквідовано літературну організацію «Валліте» і заарештовано та заслано її членів: М. Куліша, О. Слісаренка, М. Йогансена, О. Досвітнього. Така сама доля спіткала футуристів М. Семенка, В. Поліщука та Г. Шкурупія. Заслано також прозаїків В. Підмогильного і Б. Антоненка-Давидовича. В 1934 році розстріляно Г. Косинку, К. Буревія, Д. Фальківського і О. Влизька. Був засуджений до розстрілу також поет Є. Плужник, але цей вирок замінено йому засланням на 10 років на Соловки, де він і помер у 1936 році. Письменники М. Хвильовий, Б. Тенета і Аркадій Казка наклали на себе руки.

В 1935 році хвиля сталінського терору докочується і до неоклясиків. Наприкінці квітня згаданого року був заарештований лідер цієї групи, поет, критик і літературознавець М. Зеров, а на початку вересня — поет і науковець М. Драй-Хмара. Трохи раніше від Драй-Хмари, в серпні, був заарештований також П. Филипович.

На весні наступного, 1936 року закритий суд засудив П. Филиповича, людину академічного типу, що ніколи не належала до будь-якої політичної партії, на десять років заслання в табори. Такий самий присуд дістали і його побратими-неоклясики М. Зеров і М. Драй-Хмара.

П. Филиповича заслано було спершу до Ведмежої Гори (на північ від Ленінграду), а пізніше — на Соловецькі острови. Як свідчить С. Підгайний у своїх спогадах («Українська інтелігенція на Соловках»), він там «виглядав змученим, розбитим і розгубленим, як ніхто з його товаришів». Працюючи на важких фізичних роботах, він ніяк не міг виконати норму. С. Підгайний говорить також, що поетові удалось «трохи працювати» в таборівій бібліотеці. В своїх листах з Соловків він завжди просив прислати йому продуктів: сконденсованого молока, сушених фруктів, часнику (що є добрим засобом проти цинги).

Наприкінці 1937 року, в зв'язку з перетворенням Соловків на військову базу, в'язнів почали вивозити на материк,

і листування з П. Филиповичем урвалося. Треба сказати, що в недовготривалий, але моторошний під усіма поглядами період т. зв. Єжовщини проти значної частини політичних в'язнів розпочато було нове слідство в самих таборах і що вони діставали або додаткові роки ув'язнення, або розстріл. Це саме мало місце у випадку П. Филиповича. Восени 1940 року рідня дізналася, що над ним був повторний суд і що він засуджений знов на 10 років ув'язнення, хоч терміну попередніх 10 років він далеко не вибув. Про його дальшу долю нічого не відомо, але дуже мало ймовірно, щоб він міг вижити в умовах непосильної фізичної праці, хронічного недоїдання і морального пригноблення.

Не менше трагічно склалася доля дружини письменника, Марії Андріївни. Арешт чоловіка завдав їй остільки великого душевного потрясення, що вона збожеволіла і кілька місяців пробула в Кирилівській психіатричній лікарні м. Києва. Після лікування вона повернулася додому, точніше — до своїх батьків. Але до цілком нормального психічного стану вона все ж не прийшла: часто заговорювалася і раз-у-раз казала, що піде до НКВД і проситиме, щоб її відвезли на Соловки до чоловіка.

Одного дня (це сталося, наскільки пригадуємо, не пізніше, ніж восени 1938 року) Марія Андріївна зникла з дому. Кілька днів батьки розшукували її по місту, але без будь-яких позитивних наслідків. А потім прийшли вночі з трусом агенти НКВД і повідомили, що вона у них. На зауваження батька, що його дочка — психічно хвора людина і не може відповідати за те, що говорить, що вона довший час була на лікуванні в Кирилівській лікарні, агенти сказали: «О ні! Вона не хвора, вона цілком здорова людина, вона лише симулює!»

Через кілька місяців Марія Андріївна була заслана на п'ять років до Караганди...

Поетична діяльність Павла Филиповича почалася ще з «колегіятських» часів. Він написав тоді багато віршів російською мовою і вміщав їх у шкільному літературному

журналі. З 1910 року він, під псевдонімом Павел Зорев, друкує свої вірші в петербурзьких, московських і київських органах («Вестник Европы», «Заветы», «Жатва», київський ілюстрований журнал «Куранты»).

Після революції 1917 року, захоплений хвилею національного відродження і відчувши рідну стихію, П. Филипович переходить на українську мову і до російської більше не повертається. Національна революція вдихнула в нього нове життя. Його поетична творчість стає українською не лише за словесною формою, способом вислову, а і своєю суттю, духом. Його образи набувають рідного, українського кольориту. Він пише ряд поезій на українські мотиви («Бондарівна», «Київ», «Мономах», «М. К. Заньковецькій»).

Перші українські поезії П. Филиповича з'явилися в 1919 році, в київському альманасі «Музагет». Як критик, він починає співпрацювати в київському бібліографічному журналі «Книгар», редактором якого був спочатку В. Старий, а згодом М. Зеров.

В 1922 р. виходить друком у Києві перша збірка поезій П. Филиповича «Земля і вітер», а в 1925 році з'являється друга — «Простір». Він бере активну участь у літературно-мистецькому житті Києва і виступає з читанням своїх поезій на літературних вечорах, що їх улаштовують неоклясики; разом з М. Зеровим і М. Могилянським зводить бої з вульгаризаторами мистецтва «пролеткультівської» формації; перекладає українською мовою французьких і російських поетів (Бодлера, Пушкіна, Брюсова); з захопленням відвідує концерти «Думки» і вистави театру «Березіль».

Після 1925 року П. Филипович друкує свої поетичні твори в періодичній пресі (переважно в київському журналі «Життя й революція»).

Вся його недрукована спадщина загинула: після арешту весь його архів і бібліотеку було skonфісковано.

В його особі український народ утратив одного з провідних культурних діячів доби пореволюційного Відродження. Він був людиною високої ерудиції в царині української, російської і західноєвропейської літератури. Літературознавець з широкими мистецькими горизонтами, він разом з тим був великим майстром поетичного слова. Багато ще

можна було сподіватися від нього як у галузі літературознавства, так і в ділянці поезії — заслано бо було його в розквіті творчих сил.

Його особисте і літературно-творче життя було жорстоко і безглуздо зруйновано...

О. Ф.

ВЕЛИКИЙ ПОЕТ-МИСЛИТЕЛЬ

I

Філософічна лірика ніколи не правила за загальноповажаний жанр в українському письменстві, а вже найменше — за 20-их і 30-их років у підсоветській Україні, коли духова «пролетаризація» національного життя на Наддніпрянщині йшла поруч із пролетаризацією соціально-економічною, вимагаючи від письменника, наколи він зацікавлений у широкому літературному успіху, спрощення та вульгаризації думок і почуттів, банальної «загальноприступної» форми викладу, плякатно-вуличного або сантиментально-гістерійного виливу трафаретів. Навіть вельми талановиті поети й белетристи, як от П. Тичина, М. Бажан, Ю. Яновський, прагнучи визнання від сучасників, з року в рік дедалі знижували мистецький рівень своєї творчості або намагались приголомшити тих сучасників цинічно розрахованим епатажем та безглуздими екстраваганціями, на зразок М. Семенка і В. Поліщука. Типовим «поетом епохи» ставав літературно нікчемний і ментально примітивний В. Сосюра — ідеальний речник малограмотного літературного «висуванства».

За таких умовин, серед усієї блискучої плеяди київських поетів-неокласиків 20-их і початку 30-их років — серед того, за відомим висловом М. Драй-Хмари, «трона п'ятірного нездоланих співців» — лише Максим **Рильський** міг, через неперевершену гармонію й милозвучність своїх віршів, а також через дещо розпливчасті, але скрізь тією чи тою мірою патетичні настрої в них, досягти дійсно широкої популярності в бодай культурніших — і тому натовді духово ще не «спролетаризованих» — шарах читацтва. Інакше було з Миколою **Зеровим**: в очах переважної більшості сучасників він лишався естетичним теоретиком і ідейним

керівником неокласичної школи, проте більше відомим у характері видатного літературознавця та літературного критика і бездоганного перекладача давньоримської та французької поезії, аніж властиво поета. Нарешті, Павло **Филипович** був сприйманий, як свого роду «третьій неокласик», без докладнішої фіксації його власного поетичного обличчя, тим часом як останні двоє неокласиків — Михайло **Драй-Хмара** і Юрій **Клен** (натоді ще Освальд Буртгардт) лишилися за 20-их років, поза суто літературними колами, сливе невідомі.

Зрештою, не можна не добачати певної рівнобжності в літературній і науково-академічній діяльності М. Зерова і П. Филиповича, обох цих найпоследовніших ідеологів і найвірніших духових палядинів київського неокласицизму. П. Филипович був, власне, найближчим поетичним соратником М. Зерова і чи не єдиний з неокласиків активно підтримував у своїх теоретичних і літературно-критичних виступах позиції М. Зерова проти «плужанського» та «гартів'янського» примітивізму і плянованої з Кремля ментальної русифікації українського письменства, проти провінційної залежності від Москви взагалі. Рівно ж і в галузі наукового літературознавства П. Филипович — що народився 20 серпня 1891 р., себто майже півтора року по народженні М. Зерова, і свою наукову освіту теж закінчив у Києві — офіційно присвятився, подібно до Зерова, історії нової української літератури, і його праці в цій галузі (зокрема ті, що були об'єднані під заголовком «З новітнього українського письменства», Київ, 1929), поза своєю високою науковою об'єктивністю та ерудицією, визначаються тією самою основною рисою, що й літературознавчі праці Зерова — трактуванням українського письменства, як повноцінної європейської літератури, а не як додаткового вияву сентиментального «народолюбства», яким українське письменство виглядало за народницькими шаблонами Драгоманова і Єфремова (зрештою безпосередньо скопійованими з російського народництва Михайловського та Венгерова). Саме науково-академічна діяльність Зерова і Филиповича і пов'язана з нею можливість безпосереднього впливу на студентську молодь видавались московському большевизмові та його українським поплентачам найнебезпечнішою для

советського режиму стороною діяльності обох письменників; тому саме Зерова і Филиповича комуністично-партійне керівництво літературою в підсоветській Україні і дресована ним «пролетарська» та «попутницька» літературна критика скрізь трактували, як непоправних «буржуазних» поетів і літературознавців, неприступних (відмінно від М. Рильського) ніяким звабам, натискам чи загрозам; і саме через це Филипович, письменник особисто далекий від усякої політичної діяльності, поділив трагічну долю Зерова: 1934 року — позбавлення всякої можливості літературної та наукової праці, наступного року — арешт, комедія фіктивного суду та ув'язнення на Соловках і нарешті, по одному-двох роках — імовірно таємна страта.

Зрозуміло, що за таких обставин, та ще й по 25-річній проскрипції нечисленних друківаних віршів Филиповича — а недруківаних не збереглося зовсім — його поезія в підсоветській Україні майже забута. Менше зрозумілим є брак уваги до неї серед української еміграції. Окремі вірші Филиповича передруковувались на еміграції лише зрідка і в незначній кількості; про нього, крім ювілейних нотаток, майже немає критичних або історично-літературних статей чи розвідок (навіть такий солідний і порівняно об'єктивний довідник, як присвячений історії українського письменства 10-ий випуск «Енциклопедії Українознавства», обмежується наведенням біографічних дат і переліком збірок віршів, без індивідуальної характеристики творчості); і єдине, про що частіше згадується, це очевидний — хоч і заперечуваний деким зовсім безгрунтовно — не лише стилістичний, але й ідейний вплив Филиповича на поезію О. Ольжича (востаннє про це нагадував Літописець у філадельфійському журналі «Київ», 1951, ч. 3).

Завинили в цьому почасти й особисті властивості поета — крайня вибагливість супроти власної поетичної продукції і, як наслідок, невеликі розміри цієї останньої. Проте незрівняно більше завинила українська критика 20-их років (на еміграції), яка явно недоцінила поетичного мистецтва Филиповича, вбачаючи «блідість» у тому, що було суворорою стриманістю вислову і глибокою концентрацією образно-символічного мислення, і не знаходячи що похва-

лити, крім «безперечної культури поета» (див., напр., празький «Студентський Вістник», 1925, ч. 12). І це — саме про збірку «Простір», де містяться такі найвиразистіші і найяскравіші шедеври Филиповичевої лірики, як загальновідомий — або, принаймні, гідний бути відомим кожному національно-свідомому українцеві — «Мономах», найімпортантніше в усій нашій новітній поезії прославлення героїчної величі княжо-київської Русі-України і варязько-нордичних первнів української державности («Гримить відвага На всі віки — Той крик варяга, Той стиск руки!»); або «Минула ніч тривожно і безславно...» — чи не єдине в нашій поезії (поряд із сонетом Зерова «Сон Святослава») мистецьки гідне пов'язання тематики «Слова о полку Ігореві» з мотивами підсоветської сучасности; або ж чудовий своєю зосередженою динамікою вірш про Бондарівну («Хилиться сумно і гнівно...»), що драстично малює, не без майстерного застосування образів пісенного фолкльору, історичну атмосферу назрівання соціально-визвольного вибуху; або, нарешті, той відомий вірш «Спартак», що його можна порізно тлумачити — чи як заклик до соціальної революції під личиною античності, а чи (і то, як на нашу думку, значно правдоподібніше) як заклик до національної революції¹⁾ під личиною революції соціальної — але якому просто смішно закидати «блідість»: «Він виходить, смілий глядіятор, На арену двадцяти століть...»

Проте, якщо стосовно до цих кількох поезій Филиповича з історичною або напівісторичною тематикою (назвати ще слід було б «Київ»: «Не до тебе пливли скандинавські герої...») можна сконстатувати, що вже вони самі, ставши на еміграції широко відомими, тим самим спростували неприхильну опінію літературно-критичних снобів і вельми патріотичних поетів-ривалів, — то супроти інших, далеко численніших ліричних творів Филиповича основна причина малої зацікавлености сучасної літературної еліти на еміграції полягає в тому, що вона ще просто не доросла до їх розуміння, що їх рафінована поетична форма і раз-у-раз наявний образно-символічний характер мислення (що він

¹⁾ Про це, зрештою, досить виразно свідчить вірш «Ямби», де антибольшевицька національна настанова автора є майстерно законспірована, проте для людини європейського виховання цілком очевидна.

у якийсь витончено гармонійний спосіб поєднується у Филиповича з неокласичною стилістикою вислову — як, зрештою, часом і в Зерова, зокрема в сонетах «Данте» і «18 серпня 1914») є ще занадто важкими для ширшого безпосереднього сприймання, все ще здебільшого вихованого на хрестоматійній елементарщині народництва та просвітництва.

Звичайно, існує кілька шляхетних винятків, як от **О. Ольжич** — саме Ольжич, на якого поезія Зерова справила лише дуже обмежений вплив (здається, лише в триптиху сонетів з українською історичною тематикою в «Підзамчі»), а решта київських неокласиків — ані найменшого. Вплив Филиповича на поезію Ольжича був подвійний — стилістичний і світоглядний. Але саме стилістичний вплив, хоч який він очевидний, нелегко надається до конкретного визначення — найправдоподібніше, просто тому, що дослідження стилістики самого Ольжича ще перебуває в початковій стадії²⁾, а про стилістику Филиповича ще взагалі не надруковано жадного компетентного слова. Тому конче треба найстилісше зазначити тут хоча б деякі з її найвиразніших рис.

II

В галузі ритму Филипович — один із нечисленних українських поетів, які зважились порушити цілком умовне і нічим не уґрунтоване правило, буцім то заміна ямбу трохаєм (хореєм) у 1-ій стопі є недопущенна, наколи слово-розділ міститься безпосередньо після цього трохаю. Насправді рядок «серце тверде» («Мономах») — такий самий правильний ямб, як і «ти не навчай» або «враз на плечі» (там само). Ця чутливість поетова до реального ритму — отже й зневага до тих ритмічних обмежень, які існують лише на папері — безперечно, щільно пов'язана з майстерним володінням т. зв. «павзником» — розміром, де трискладові стопи, двоскладові і т. зв. синкопи (з повним випадінням ненаголошених, а часом і наголошених складів) чергуються в середині того самого рядка — очевидно, залеж-

²⁾ Див. В. Державин: Поетичне мистецтво Ольжича («Україна і Світ», Ганновер, 1955, чч. 14 і 15).

но від динамічної інтонації всієї строфи. Ця рафінована взаємодія синтакси та ритму, що лише вона спроможна виправдати собою «ірегулярність» павзника, не посідає в усій українській поезії витонченіших взірців, ніж, наприклад, «Я ждав: промине тоска...» або «На стінах вечірня тіль...», або ще «Місяця срібний дзюб...» До речі, обидва названі тут останніми шедеври українського павзника містяться в збірці «Простір», де павзників взагалі лише три, себто аж учетверо менше, ніж у збірці «Земля і вітер»; так мало важить для Филиповичевого поетичного мистецтва чинник кількості.

Проте новим у метриці і строфіці «Простору» є культивування **строфічного** «білого віршу» — 5-стопового ямбу без рим («Немов оту з пожовклими листами...») або майже без рим («Кому не мріялось, що є незнана Муза...»; «А там, на Заході, лягла залізна осінь...»). Ця дуже рідка строфічна форма вимагає від поета надзвичайного ритмо-синтактичного такту, щоб переконливо будувати регулярні строфи на основі самих лише синтактичних ознак, без звичних римувальних; і саме Филиповичеві належить честь канонізації цієї форми в українській поезії.

В галузі **римування**, як такого, Филипович є, на відміну від консерватизму решти неоклясиків (і їхніх пізніших спадкоємців, як от Михайло Орест, Яр Славутич, Леонід Лиман, останньо Богдан Кравців), вкрай різноманітний; поряд із нормальними «точними» римами, в нього раз-у-раз застосовуються «неточні», і то найрізноманітнішої структури: від простого незбігу останнього ненаголошеного голосного (листопада — радий, схилиться — птицю) до майстерно культивованої «утятої» рими (мляві — навіть, убого — Богом, где — день, глядіятор — багато), а рівно ж і «зложеної» рими (камені — щодня мені, тепер ви — Мінерви), яка, на відміну від інших українських поетів, що вживали її, ніколи не набуває у Филиповича комічного присмаку. Ця різноманітність римування дозволяє поетові широко застосовувати найкоротші римовані розміри — 2-стоповий ямб та трохай, які власне він і сканонізував в українській модерній поезії («Гризи залізо...»; «Мономах»; «Лезами слів...»; «Вітри і розталь...»). Щоправда, він мав, щодо цього, попе-

редника в особі Григорія **Чупринки**; проте, саме такі вірші Филиповича, як от, приміром, «Не тане день...» — виразно виявляють, що він спромігся якраз на те, що Чупринка, через своє, м'яко висловлюючись, дилетантство в галузі літературної культури, належно осягти не спромігся.

Епітети і поглядно рідкі у Филиповича порівняння — це та галузь, в якій творчий шлях поета до віртуозної майстерності виявився особливо чітко. Вже не кажучи про ранні вірші **Павла Зорева** російською мовою (яких ми тут засадниче не узглядноємо, бо вони, попри свою бездоганну літературну культуру, не підносяться понад поширений за 10-их років у російській поезії імпресіоністично-символічний еклектизм³⁾), навіть у збірці «Земля і вітер» незрідка натрапляємо на дещо утертий імпресіонізм саме у виборі епітетів: «жовтий зір» («когось» символічного), «голодне око ночі», «примари мрій криваво-золотих» тощо (до цього, однак, не належить таке наче б то порівняння, як: «І осінь простяга передо мною, Як вічність, чорні і німі поля» — бо це, власне, взагалі не порівняння, а означає: «осінь у характері чогось вічного»). Такого роду епітети трапляються часом і в «Просторі» (напр., «золоті човни задуми») — але, поряд з ними, бачимо також велике багатство епітетів найсвоєрідніших і в усьому світовому письменстві неповторних, щільно пов'язаних з образно-символічним мисленням поета: «І в темній пащі віків Блищать золочені зуби»; «Сизий вечір і осінній гнів» (себто гнівна осінь); «короткозорий грудень» (себто той, що через темряву викликає короткозорість — т. зв. «пролептичний» епітет).

Відповідно до цього поглибленого мистецького оформлення образно-символічної думки, стабілізується в «Просторі» і своєрідна «символічна» **синтакса**, позбавлена сполучників та інших пояснювальних часток і скерована на те, щоб навіяти суцільність образного сенсу через просте зіставлення

³⁾ Особиста образна тональність трапляється в цих віршах П. Зорева лише виїнятково — проте все ж трапляється: наприклад, у початковій строфі поезії «Жалобная песня», де в 2. рядку цілком індивідуальне використання такого, здавалось би, безбарвного епітета, як «бедный», вже якоюсь мірою провіщає майбутнього майстра мистецького слова: «Кто пожалеет весну мою, бедную спутницу дня? Жутко тоскую и думаю, — Кто пожалеет меня? ...» — або ще, в останній строфі тієї самої поезії, бездоганна символічна персоніфікація: «Вечер торопит коня» (місячник «Заветы», 1913, ч. 8).

найкоротших речень: «Місяця срібний дзюб Там в даліні, вгорі, Місто — камінний куб, Сум і сон — ліхтарі... Зникла стеля, стіни — Мов не було ніде. Десь ідуть чабани, Серце шляхів — тверде... Слово росте, живе Квітка мала і дуб. Півень співа й пливе Місяця срібний дзюб...»

Як відомо, цю синтактичну рису Филиповичевої поезії пізніше засвоїв і з великим артистичним успіхом далі розробив у своїй ліриці О. Ольжич⁴).

Протилежно до решти неоклясиків (хібащо за дещо дискусійним винятком М. Драй-Хмари), Филипович не відкидає **фольклорних** мотивів української усної поезії, але і їм намагається надати поглибленої символізації, не імітуючи отієї «народної словесности», а підносячи її на вищій мистецький рівень. Під цим поглядом, його символічні «транспозиції» пісенної лірики, як от «Знов увечорі...», а особливо «Пісня» («Жовтий пісок не посію на білому камені...»), лишаються в українському письменстві неперевершені і ніякою мірою не поступаються перед аналогічними «піснями» Лесі Українки («Гей, піду я в ті зелені гори...», «Темна хмара, а веселка ясна...», тощо)⁵).

Але цим символічним складникам Филиповичевого стилю не менше виразно протистоять стилістичні ознаки **клясицизму**, і то вже в збірці «Земля і вітер» (де можна послатись на вірш «Сонце»), а вже зовсім беззастережно — в «Просторі». В усій українській ліриці — не виключаючи й Зерова та Рильського — нелегко знайти такий суто клясицистичний «патос монументальности», як у поезіях «Мономах», «Київ» (зокрема — «В темну безвість віків одійшли каравани Ватажків степових та азійських владик»), «М. К. Заньковецький» («Десь в даліні віків вітри — трагічні хори...»). Звужувати мистецький діапазон цього клясицизму аж до літературного впливу Зерова на Филиповича — було б найхибнішим мислимим підходом до всієї проблеми. Вплив, звичайно, був, але переважно — наколи не сливе виключно — тематичний, не стилістичний, і лише хроноло-

⁴) Див. згадану вище розвідку в альманасі «Україна і Світ», ч. 15, стор. 39-40.

⁵) Порівн. також сказане в попередньому параграфі про Филиповичеву «Вондарівну».

гія може встановити, хто радше на кого, в кожному окремому випадку, «впливав». Так перекликаються між собою, в тематичному пляні, «Тремтіла тінь і вечоріли хмари...» Филиповича (зокрема — «І впала туга, мов тяжка керей») зі «Сном Святослава» Зерова, «Київ» Филиповича з «Традицією» Зерова, «М. К. Заньковецький» Филиповича (зокрема — «До берегів Дніпра, у степові простори, Йшли Музи Греції і не знайшли стежок») із закінченням «Чатирдаг II» Зерова:

*Тут, на тобі, верховино Тавриди,
Сплився дух Еллади ясновидий,
Простуючи до вбогих наших сел, —*

*Де син степів, похилий і упертий,
Відмовившись від благосних джерел,
Г'є із крилиць здичавіння і смерти.*

Відомо також, що сонет Зерова «Саломея» становить безпосередню відповідь на однойменний сонет Филиповича. Чи це повинне означати — «вплив»? А наколи саме в сонетах Филиповича стилістичний (а радше — композиційний) вплив Зерова здається явним, то якраз сонет не є характеристичною для Филиповича формою; крім «Саломеї», в нього ще лише три — «Дивись, дивись, безмежні перелогі...», «Білявий день втомився і притих...» і «Гете», а в «Просторі» — жадного.

А на характеристичних для Филиповича рисах клясицистичної стилістики ми тут, за браком місця, не спинятимось; вони, зрештою, є самоочевидні (особливо в «Просторі»), і позаяк стилістика Филиповича є переважно клясицистична — де в чому навіть клясицистичніша, ніж у Зерова — то і стиль його, безперечно, належить у цілому до київського неоклясицизму.

III

Коли Ольжич, нав'язуючи власні ідеї до вірша Филиповича «Візьмеш у жменю сонного насіння...» — бере останні два рядки цього вірша («А гострозоре, мужне покоління

Уже росте на молодій землі») за мотто до однієї з своїх най-типовіших поезій:

Воно зросло з шукання і розпуки
Безжурно-мужне, повне буйних сил,
Закохане в свої тугі луки
І в бронзу власних мускулястих тіл.
Так солодко в передчуванні бою,
Не знаючи вагання і квилінь,
Покірну землю чути під ногою
І пити зором синю далечинь.

(«Рінь», 1935)

— то вся ідейна скерованість цієї поезії є рівно ж навіяна закінченням сонета Филиповича «Дивись, дивись, безмежні перелogi...», що в ньому поет найвиразніше висловив своє світоглядове кредо:

Став чоловік над чорною ріллею,
Як небо, гордий, сильний, як земля.

Важить тут, звичайно, не лише мотив незламної мужності (Ольжич, безперечно, не потребував віршів Филиповича для самостійного оформлення цього мотиву), але насамперед глибоко динамічне і беззастережно активне розуміння життя і творчості. Мабуть, найхарактеристичнішим щодо цього є вірш «Кому не мріялось, що є незнана Муза» — де, після накреслення традиційно-ідилічного образу («прекрасна дівчина, привітна і струнка»), поет апелює до життя, яке «борвієм, пристрастю і згагою⁶⁾ степів, тугою темною і буйними дощами... несеться над усіма нами і вимагає ладу і пісень»:

І прокидається мелодія щаслива
На дні тривожної і тоскної душі...

І друга ідейна риса, що не могла не діяти саме на Ольжича найінтенсивніше — це уподібнення тієї мужності до космічних сил природи, певність космічного закону у всесвіті і його глибинної тотожності з справжнім покликанням людини — людини не як частини, а як органічного складника і чинника універсальної дії, як справжнього мікрокосму:

⁶⁾ Мабуть, єдиний на всю поетичну спадщину Филиповича випадок лексичної помилки: «згага» не є синонімом «спраги» (як тут).

динамічне почуття власної метафізичної єдності з універсальним вічним законом, що керує всесвітом:

Єдина воля володіє світом,
Веде в майбутнє нас єдиний шлях...

«Смерть не мине, і ти загинеш сам, Та безліч раз зйдуть твої творіння» — каже Филипович, звертаючись до себе самого і порівнюючи позачасову чинність мистецького твору з незмінним рухом світил — і Ольжич перекликається з ним у «Підзамчі», підносячи космічну неухильність міродайного чину:

Лягли на перса зимної землі
Шляхи асфальтові, ясні і прості,
І невідкличні прагнення твої,
Як сонце у холодній високості⁷⁾.

З цього — певність, що «врятує вроду і себе людина, життя зросте над попелом руїн», і незламна мужність, оперта не стільки на вірі, скільки на безпосередньому інтимному відчутті позачасовості творчого чину людського, його абсолютної етичної вартості («І твій не самотній спів — З тобою земля і люди. В безмір'ї ночей і днів Так завжди було і буде!») — і величю мудрістю позначена мрія поетова про своє посмертне єднання з ясними стихіями природного всебуття: «Тепер я скрізь, де світло і любов».

І так само щиро і незламно-твердо звучить ця динамічна засада космічного наказу, тотожного з усім найвищим у серці людському, в застосуванні до любовних емоцій («Затвердувала земля, і сонце примерзає...»), де образи зимової природи неначе виявляють, «як все змагається нерадісну любов перемогти — накреслити на кризі».

Зрештою, про любовну лірику, як таку, якимось не прийнято в нас писати — і то, мабуть, не лише через поширений на еміграції квазі-патріотичний «духовий аскетизм» і хибно застосоване пуританство, але й з далеко глибших причин. Якимось бо незручно признаватись, що саме в цій галузі новітня українська поезія — не кажемо про народню пісенну

⁷⁾ Див. про цей аспект Ольжичевої творчості В. Державин: Олег Кандиба-Ольжич як поет і науковий діяч — «Самостійна Україна», Ст. Пол — Чикаго, 1950, ч. 6-7.

— є аж напрочуд бідна та одноманітна, навіть у порівнянні з іншими слов'янськими літературами. Адже єдиний маркантний виняток — аж до київського неоклясицизму — це Іван Франко; бо для П. Куліша, Лесі Українки, М. Філянського, П. Тичини любовна лірика чи не скрізь була чимсь принагідним; а численніші літературні сучасники їхні (переважно західньоукраїнські), які пробували цю літературну галузь культивувати, виявили в цьому стільки шаблону або несмаку, що вже краще б і зовсім не писали. В молодшому поколінні по неоклясиках, безперечно, натрапляємо на повновартісні взірці любовної лірики європейського рівня — наприклад, у М. Йогансена, Ю. Липи, Галини Мазуренко, Є. Маланюка, Є. Плужника, Олени Теліги; але епохальною і міродайною стала була — за зразком І. Франка, як і з багатьох інших поглядів — любовна поезія двох київських неоклясиків: Рильського і Филиповича. І наколи любовна лірика Рильського мала значно ширший діапазон літературної чинності, то і в нього нелегко знайти такі стримано-патетичні і водночас артистично бездоганні любовні вірші, як от Филиповича «Коли летять, як сиві зграї...» або «Хай на небі зовсім змарнілий...», або «Я ждав: проміне тоска...», або ще «І десь надійшло наостанку...» Але ця тематика потребує окремого дослідження.

Це слідне у Филиповича в усякій тематичі почуття космічної єдності надає чи не всій його поетичній творчості характеристичного для неї аспекту пантеїзму. І коли в збірці «Земля і вітер» це ще не надто перевищує звичайний рівень імпресіоністично-символічної персоніфікації (уособнення) природи та її стихій (порівн., напр., «Він тікав і дививсь, і знову...», «Ніч, як циганка стара...», «Розпорошивши снігову примару...», «Надхмарний вітер повелів...») — то в «Просторі» містяться вже справжні пантеїстичні, сказати б, міти: «На стінах вечірня тінь...», «Місяця срібний дзюб...», «З античних барельєфів», «Нехай знаходить золоті піщини...» — які належать (поряд із мітологемами іншого великого поета-пантеїста — Богдана Ігоря Антонича) до найглибших — і разом найважчих до тлумачення — утворів української філософичної поезії.

Не намагатимемось тут дешифрувати поодинокі вияви цієї мітології у формі лірики — тим більше, що й сам автор,

із суто поетичною примхливістю, охоче надає їм гіпотетичного вислову: «І він знайшов в далині Себе й благає: воскресни! А, може, було й не так, Бо де ж розгадать минуле...»; або ще: «Онде твій син встає, Бачить сонце й орла... Може, й не син, а внук, Може, й не внук, а всі...» — Але конче слід підкреслити, що це пантеїстичне почуття мітичної вічності кульмінує навколо ідеалу мистецького твору, що є незмірно вартісніший за свого творця і саме тому і метафізично непроминутий. Мистецтво охоплює собою все і приводить усе до космічного ладу — «А я (спадкоємець Феба!) В уяві усе з'єднав...» — через це воно є безмежне («Нема словам лічби, Нема на них нероду... Для слів немає меж...») і всевладне: «І навіть дано Орфею Не слоба летючий дим — Всевладну силу, щоб нею І камінь зробив живим!» (тут, звичайно, під «летючим димом» слова розуміється — протилежно до сенсу попередньої цитати — слово як умовний знак, як засіб соціального взаємнення, поза своєю метафізичною естетикою). «Я — робітник в майстерні власних слів...» — проголошує поет: «Будую душі, викликаю гнів, Любов і волю вводжу в кожний дім». Отже цей його естетизм є не споглядальний, а чинний і динамічний — аж до саможертвності. Не лише до Саломеї — втілення «непереможної вроди», але й до себе, яко творця вроди, промовляє поет:

*Своє життя ти віддаси за право
В людській уяві віковично жити!*

В цих словах — мудра і героїчна квінтесенція всякої справжньої мистецької творчості.

В. Державин

ЗЕМЛЯ І ВІТЕР
1922

* * *

Дивись, дивись: безмежні перелоги
І хмар насуплених погроза в даліні.
Приносить вітер виклики тривоги —
Шалений вітер і криваві дні.

Не перший рік, як позникали б́оги,
Остались люди та мерці одні.
Жують і плачуть: дайте бо підмоги,
Заснуть спокійно дайте у труні.

Я чую жаль. Мене турбує звада,
Та марний біль перемогла відрада,
Бо у минулім не кохаюсь я,

Бо не розстанусь з мрією моєю:
Став чоловік над чорною ріллею,
Як небо, гордий, сильний, як земля.

* * *
Єдина воля володіє світом,
Веде в майбутнє нас єдиний шлях,
Ми умремо з єдиним заповітом
В непереможних і міцних серцях.

Врятує вроду і себе людина,
Життя зросте над попелом руїн, —
Велика мрія, мудра і єдина,
Недаром дзвонить у всесвітній дзвін.

Віки летять, а в незорім морі
Єдине сонце для землі горить,
І всі колись з'єднаються в просторі —
Людина, звір, і квітка, і блакить.

* * *
Він тікав і дививсь, і знову
Зупинявся між тихих трав.
Загубив золоту підкову
І на обрії десь упав.

І, мов душі давно померлі,
Підіймались тумани там,
Де вечірні тіні простерли
Перед небом убогий крам.

Хтось не зводив жовтого зору,
Кликав вітер і сіяв жах,
І на чорнім коні Ленору
Без упину мчав у степах.

А земля затулила вуха...
Господине стара, не спи, —
Крикне півень, вогонь роздмуха
І запалить твої снопи!

* * *

Ніч, як циганка стара,
Сонним степам ворожила.
Знали степи: не пора,
Хай ще міцнітиме сила.

Дихала вільно трава,
Спали спокійно звороти.
Земле родюча, жива,
Вже чатувала кого ти?

Зникли вітри-сторожі,
Не шепотіло і жито,
Що у яру, на межі,
Двох невідомих — убито.

Земле, ти, земле, дарма
Думають: сіра сириця.
Подих бринів, як сурма,
Груди міцніли, мов криця.

Ніч не могла вже заснуть, —
Бачили очі безсилі:
Знову у полі ростуть
Чорні, високі могили.

* * *

Тремтіла тінь і вечоріли хмари,
Я проминав і села, і поля.
Нехай чабан жене свої отари, —
Офірі огнищ не підвладний я.

Де спів безжурний і коханки кроки?
Самотні думи взнали інший бран:
У далині холодний і широкий
Вже хвилювався сизий океан.

І впала туга, мов тяжка керезя,
Коли відразу я спинив коня.
Не чорний крук злетів до Прометея, —
Довбала ніч криваве серце дня.

* * *

На поталу камінним кригам,
На глуху наругу вітрам,
На зневагу звірам, що плигом
Проминуть і квітку, і храм,

Оддаю і тривожну душу,
І холодний спокій думок,
І вартую, надіюсь, мушу
Виглядати, чи йде Пророк.

Над землею сонце червоне
Залива промінням блакить, —
Поруч серце чуже холоне,
Умира, не може любить.

І на всій безмежній країні
Ні один ще Лазар не встав.
Тільки ночі чорні та сині
Десь пливуть понад морем трав.

* * *

Знов увечорі
Місяць-гостонько
Не зійшов, —
Поле чистее
Не поорано
Вже давно.

Ясне сонечко
Ранком в затишку
Довго спить, —
Не радіє бо
Світу милому
Вбогий мир.

Дрібен дощику,
Ти один лише
Бродиш в млі, —
Ой, зйдуть квітки,
Ой, росте печаль
На землі.

*
* * *

Гризи залізо
І гострий камінь —
Небесні ризи
Горять над нами.

Криваві квіти
На чорних кручах,
Їх сіє вітер —
Смерть неминуча.

Якісь потвори
Кудись зникають,
Голодні зори
Когось шукають.

А там, в вигнанні
Глузують Юди:
— Це дні останні,
Ви вже не люди. —

*
* * *

Тіні людей і камінь —
Важко моїм очам.
Бачу блакитні плями —
Неба дешевий крам.

А серед вулиць купи, —
Всіх заведе одчай.
Хтось проміння, купить,
Хтось обідніє вкрай.

Вийшов і я, бо мушу,
Вийшов та крикнув сам:
— Хто проміння душу?
Душу свою віддам. —

Не обізвались мляві,
Сонні, голодні, злі,
І не з'явився навіть
Темний Владар землі.

Той, що вроду й клейноди,
Кажуть казки, давав —
Тільки тепер в пригоді,
Бачу — і він не став!

... День умира. Убого
Никне небес шатро.
Місто, прокляте Богом!
Кинув тебе і Чорт!

*
* *
*

Коли затихнуть двері,
Коли заснуть стільці,
І ляжеш без вечері,
І втома на лиці, —

Я знаю, знаю, знаю:
Я знову не один, —
Неначе рухи гаю,
Зростає шум хвилин.

Чиїсь таємні тіні
Годинник виклика,
В невинному стремлінні
Біжить віків ріка.

І хтось пливе і хоче
Спіймать мое стерно.
Голодне око ночі
Заглянуло в вікно.

*
* *
*

А я живу, і дні приходять,
Як і раніш, стрічать мене.
На синім небі хмари бродять,
І сонце їх кудись жене.

В повітрі скрізь лунають згуки,
Веселий вітер ще не вмер,
І зачерпнуть, як схочуть, руки
Води із вікових озер.

В траві сміються людям квіти,
Зриваю плід не тільки я,
Бо довго може ще терпіти
Своїх дітей стара земля!

*
* *

Не сонце — п'яна шинкарка —
На обрій вино лила,
Криваво пінилась хмарка
На гранях ніжного скла.

Земля, сирота осіння,
Тремтіла листям сухим,
На дні золотого тління
Стелився туманом дим.

А я (спадкоємець Феба!)
В уяві усе з'єднав:
Вечірню заграву неба,
Покору змарнілих трав.

І тільки зірок проміння
Пробилось на синій шлях,
Я взнав: ще більше насіння
Зійде у чорних полях.

*
* *

Заклинаю вітер і хмари,
Заклинаю, земле, тебе!
І бринять найміцніші чари —
Заклинаю сонце сліпе.

Пролетіли огненні бджоли
Між зелених полів людських.
Заклинаю вас, тихі доли,
Не пускайте до себе їх!

А глухі снігові градини,
Смілий вітре, хоч ти розвій, —
Хай живуть і квітки й рослини
У країні бідній моїй!

Ясний світе, степе без краю,
Срібна пісне роси й трави,
Вас кохаю, вас заклинаю,
Хочу бути таким, як ви!...

* * *

Шануй гніздо старого чорногуза —
Він стереже і клуню, і стіжок,
І доручила доглядати Муза
Йому сіреньких радісних пташок.

Лягідні дні — немов смачну солону
В широких яслах все жують воли
І кожен раз, коли виходять з дому,
Ізнов туди вертають, де були.

Від ясных днів ще спокійніші ночі, —
На синій стрісі срібний чорногуз,
У небо він і рушити не хоче,
Здається, він навіки там загруз.

Самотня втіха й безтурботна праця:
Все позирає на земний стіжок,
А вколо нього ледве метушаться
Блискучі зграї золотих пташок.

* * *

Не золото, ливан і смирну
Принесуть троє царів, —
Весняну радість незмірну
Віщує соняшний спів.

Так завжди було — і нині
Голубить дітей земля,
І знов віддає людині
Свої широкі поля.

Повітря, рослини, води —
Вславляють усі блакить,
Усі приходять до згоди
Безмежно життя любить.

І навіть дано Орфею
Не слова летючий дим —
Всевладну силу, щоб нею
І камінь зробив живим!

* *
* *

Колосом стигне слово
В долах і на горбі.
Жовтих стеблин розмово,
Не шепотіть тобі!

Дзвонять серпи і коси,
Важко скриплять вози.
Сніп, співак безголосий,
Молить: збирай, звози!...

Ось і новий господар
Владно веде коня,
І непорушна згода
Поля, людини, дня.

І одчиня ворота
Варта майбутніх днів:
Чорна землі скорбота,
Сонця злотистий спів.

* *
* *

*І на сторожі коло їх
Поставлю слово...*

Шевченко

Не хижі заклики пожеж,
Не безнадійний рев гармати, —
В поля майбутнього зайшла ти,
Минулу радість в них знайдеш.

Де жебраки? Уже людині
Земля готує вічний дар,
І сонце — золотий кобзар —
Збудило гори і долини.

І трави ждуть отар, і жде
Дніпро пташок — човнів веселих,
Ще мить — у місті і у селах
Життя розквітне, загуде,

А давнє слово на сторожі,
Напівзабуте слово те,
Як пишне дерево, зросте
У дні співучі і погожі.

* * *

Я — робітник в майстерні власних слів,
Та всі слова я віддаю усім,
Будую душі, викликаю гнів,
Любов і волю вводжу в кожний дім.

Надхнення, втіху чую і тоді,
Коли учусь у давнього митця,
Але безжурні, горді, молоді
Лише майбутнім дихають серця.

З старої бронзи зброю владних слів
Переливаю радо на вогні.
Під невгамовним подихом вітрів
Безмежна праця, переможні дні!

* * *

Слава весняній траві —
Вийшла найперше на світ;
Віти вербові живі, —
Вітам веселий привіт!

Десь пролетіла бджола, —
Славлю і квіти, і мед.
Радісний день підійма
Синього неба намет.

Радісний вітер з ланів
Віє і гане у млі.
Слухаю соняшний спів:
— Слава весняній землі! —

* *
* *

Уже давно розвиднялося...
Я йшов, повертався я
Туди, де в світлі купалися
Зелені, буйні поля.

Не чув я людського голосу,
Дививсь: пишалась земля,
Горнувся колос до колосу,
Шептав про радість життя.

А небо, немов над милою,
Схилялося без журби,
І тихо з хмаркою білою
Розмову вели дуби.

* *
* *

Нехай архангел у труби трубить, —
Мерці не встануть з одвічних трун,
І тільки сонце усе голубить,
Огненноокий, німий чаклун.

І зійдуть тихо зелені трави,
Зростуть між ними квітки малі
І перекажуть слова ласкаві
Від тих, що в чорній лежать землі.

Їх не вартує, хто оборонця
І трубних звуків чека вночі, —
Почує вітер, пригріє сонце,
Кропити будуть рясні дощі.

* * *

Не смуги золотосизі,
Не в сутінках височінь.
Хай моляться зоряній ризі,
Земля підо мною чи кінь?

Я мчу по степу, по селах,
Нагнуь, а трава шумить,
Повітря п'ю радісний келех,
І очі п'яніють щомить,

Побачивши не в краплині, —
В бурливих водах ріки,
Як вечір високий і синій
В безмежності креше зірки.

ГРОЗА

На стелю неба чорного бика
Загнали змії сині та огняні,
І він лежить і той табун склика,
Що унизу темні на поляні.

Зникають змії — і блищать на мить;
А бик реве від болю і тривоги.
Не диха вітер, а земля мовчить,
Жде буйних сліз, жде світлої підмоги.

СОНЦЕ

Було ти любе і ясне,
Було байдуже і жорстоке,
Промінням бавило мене
І спекою кололо кроки.

Тебе любив, тебе люблю,
Ненависть заховавши разом,
Коли на цілину мою
Без жалю кинеш племінь плазом,

Коли ти п'єш сухі піски,
Гризеш кору верби старої.
О, знаю, пройдуть ще віки, —
Не вистачить твоєї зброї.

І ти постарієш, заснеш,
Таке бліде, сивоволосе;
Нащадок мій з високих веж
Не раз тебе прийти запросить.

І буде заздрити мені
І всім, кого хова могила,
Що у далекі, милі дні
Ти нас вогнем своїм палило.

* *
Вже чекають поблідлі дні
Яснозорих пісень спокою,
І кружляють жовті вогні,
Легким листям летять за мною.

Випливає туман, як дим,
Вечорами і сизим ранком
І лунає слово німим
За вікном, за дверми, за ганком.

Обходила осінь поля
І прийшла до моєї хати.
Я збираюсь, згадаю я,
Що мій день — сумний, небагатий,

Що пора, пора і мені
Розминутись з отим тужінням
І засохлим листом осіннім
Промайнуть у майбутні дні.

ПІСНЯ

Жовтий пісок не посію на білому камені,
Рано не встану сльозами його поливать.
Осінь прийшла і шепоче за вітром щодня мені:
— Він не вернувся, не треба, не треба чекать — ...

Жовтий пісок не схожатиме квіткою синьою,
Камінь барвінком хрещатим не зможе укрить.
— Де ж ті квітки? — насміхається сніг над калиною.
— Де ж ті надії? — питаю холодну блакить.

* * *

Коли почую твій співучий голос,
І лёгкий сміх навколо забринить,
Мені здається: серед поля колос
Гойдається і пташка десь дзвенить.

Мені здається: радісне тремтіння
Волошкам синім не дає заснуть,
А сонце сіє золоте насіння,
І вітер хмарку виряджає в путь.

Та гасне день, і радості немає,
Одна хвилина, а змінилось все:
Густі тумани, скніння дум безкрає
Твій зір байдужий враз мені несе.

І за тобою, тихою, чужою,
Скорботний світ не вперше бачу я,
І осінь простяга передо мною,
Як вічність, чорні і німі поля.

* * *

*Як страшно!... Людське серце
Докраю обідніло.*

П. Т и ч и н а

Коли летять, як сиві зграї,
Такі скупі і сірі дні,
Коли сама земля вмирає,
І в небі не горять огні, —

Коли кругом старці й каліки,
І обідніло серце вкрай,
Забудь і ти, забудь навіки
Мій біль і горе, і одчай,

І те, що всі мої надії,
Любов і пристрасть, і хвали
Лиш тягаром чужої мрії
Для тебе, ніжної, були.

Минеться все, уже минає.
Змінився я, і ти не та.
Над нами вічність пролітає —
Шляхи безкраї заміта.

І я уже не маю сили
Тебе забути, відійти.
Я чую тільки голос милий,
Я бачу світ, бо в світі — ти.

НІЧ

Прийшла і золотий пісок
Розсипала на синій килим,
У неї вистачить казок
Усім — і милим, і немилім.

Всіх приворожить, всіх приспить —
Маленьку квітку і людину
І за долиною долину
Почне туманами стелить.

Але не спить стара земля, —
І в літню ніч і в ніч осінню
Все поверта свої поля
Назустріч ясному промінню.

* * *

Розпорошивши снігову примару,
Діряві хмари, мов брудні хустки,
Розкидав вітер повз Волосажару
І ліг на хвилях темної ріки.

Але малюнком тоскним і недбалим
Не хоче гордувати листопад,
І мріють зорі: ми серця запалим;
Радіє місяць: повернувся назад.

Усі подружжя світового хору
Прямують тихо у північній млі,
Та стежать всі з безмежного простору
І за зеленим вогником землі.

* * *

Білявий день втомився і притих,
І з глибини блакитного спокою
Прямує сонце тихою ходою
До роздоріжжя вечорів смутних.

Недовгий час спинається у них,
Поломеніє пізньою красою,
Немов на обрій зводить за собою
Примари мрій криваво-золотих.

І дня нема. Та променисто-ніжний
На ясне небо, на простір надсніжний
Розлився світ і не пускає тьми;

Лиш місяць срібний тихше і смутніше
Ті ж візерунки темносині пише
На білих шатах пишної зими.

* * *

Надхмарний вітер повелів
Всім шанувати білі шати.
О земле, лиш одна могла ти
Прославить вроду срібних днів.

Як в діамантах сяє шлях,
Як від проміння у діброві
Розквітли лілії чудові
На темних і старих дубах!

І ти, весела і струнка,
Не віриш сніговим примарам,
І розгорілася не даром
Від сонця й холоду щока . . .

Дивись на діл, на небеса
І вчись прекрасного спокою —
Колись зійде і над тобою
Така врочистая краса!

* * *

Хай на небі зовсім змарнілий
Срібний місяць хмарку шука, —
Бачу тільки платок твій білий,
Знаю: в муфті тепла рука.

Ми йдемо і шепочуть віти,
Між будинків вітер літа,
Я діждався: знайшла в мені ти
І читаєш свого листа.

Зустрічаються радо зори
І зовуть, говорять вони,
Що все далі, далі простори,
Де лунають планетні сні.

І не може бути іначе,
Я не чую світів чужих,
Коли серце землі гаряче
Б'ється в ніжних грудях твоїх.

* * *

Синіє сніг і стеляться розмови,
Мов ніжні тіні ясних вечорів.
Дивлюсь на Вас і бачу темні брови,
І легко нам, і знаєте давно Ви,
Які слова сказати я хотів.

Звичайна ніч, і вулиці, якими
Ходили ми і вчора, і торік,
Збігаються, немов банальні рими,
І пролилась над нами і над ними
Знайома тиша срібносяйних рік.

І ми йдемо, випадком і недбало
Вітаючи і небо й лихтарі,
І нам здається, що простору мало
Чудному серцю, котре заважало
Якоїсь невідомої зорі.

Але мовчать і місяць, і будови,
Панує ніч, і стежим ми сами,
Як в нас палають заклики любови,
Як таємниче стеляться розмови
Між білих вулиць сонної зими.

* * *

Я ждав: промине тоска,
Ти крила душі розправиш,
І ніжна, біла рука
Торкнулася білих клявіш.

Та тихий, тужливий спів
Пронісся в темній кімнаті,
І поки він вечорів,
Спинить його не могла ти.

І стала сама смутніш
Від тіней в твоїй оселі,
Здавалось, що ти стоїш
Одна у німій пустелі

І бачиш, як день згаса,
І небо згасає сине,
І ніжна твоя краса
Навіки, навіки гине . . .

САЛОМЕЯ

Хай проклинав пророк Йоканаан
Під полотняним небом Іудеї, —
Над всім лунав лиш голос Саломеї,
Сліпили плечі і зміївся стан.

І пристрасть, мов незримий ураган,
Неслась в партер, до лож, до галереї,
І захисту вже не було від неї,
Коли танок схопив серця у бран.

Сліпа жаго, непереможна вродо!
Ти спопелить могла б життя народу,
Ти засмутила б соняшну блакить!

Перед тобою голова кривава,
Й своє життя ти віддаси за право
В людській уяві віковично жить!

СНІГОВА КОРОЛЕВА

Маєте серце із криги,
Треба його розтопить,
Треба з дитячої книги
Казку згадати на мить.

Причарувала хлопчину
Раз королева снігів.
Тихо на серце-крижину
Холод зими напосів.

А хуртовина лихая
Всюди сліди заміта.
Гей, рятуватиме Кая
Дівчина бідна ота, —

Ластівка милая, Герда,
Вірна дитяча душа,
Швидко, спокійно і твердо
В путь невідому руша.

Всі подолала завади,
З Каєм вернулась, і знов
Квітуть сади та левади,
Сяє, як сонце, любов...

Казка з дитячої книги!
Радість і щастя на мить!
Маєте серце із криги, —
Треба ж його розтопить!

ПРОСТІР
1925

В простори темні,
Незнані ще одвіку, іскру кине.

Людино!

Здобувай
Незнане слово, —
Те — вперше з'явиться,
А те — розквітне знову,
А те — у нерість перетвориться, і гляне
На нього соняшне проміння —
Воно засяє самоцвітом
В руках майстрів,
В руках звичайних.

І наші дні здивують дивним світом
Прийдешні покоління,
І стане гаслом неосяжної доби:

— Нема словам лічби!

1925

РІЗЬБАРИ

В високій залі промину малюнки
І пильної уваги не зверну
На куби тіл, на штучні візерунки
І на залиту фарбами стіну.

Перегоріли на́думи колишні,
І лінія не радує мене,
Коли не сяє крізь кольóri пишні
Людське обличчя, мудре і ясне.

Я зупинивсь і мовчки придивлявся —
В душі неznана сходилa зоря, —
Мені назустріч тихо позначався
Самотній твір якогось різьбара.

Не мрамур і не хороблива глина,
Не бронзи стародавньої туга, —
Отам в кутку схилилась мовчки спина
І підігнулась, мов жива, нога.

Похмурі зморшки не ховали втоми,
І випинались м'язи крізь рукав,
І я побачив зразу — нерухомиий
І дерев'яний бондар працював.

Його синів уже скликали рудні,
І в далині темнів залізний куб, —
Він був такий природний, незабутній,
Як степ і сонце, як зелений дуб.

Ви ожили, дерева і рослини,
Братів давніших пізнаю на мить,
Забуту думку будять верховини,
І пісня вітру десь летить, шумить.

І все живе в уяві поєдналось:
Земля, ліси, і бондар, і різьбар,
І вічна праця все, що здобувалось,
Людині знову віддає у дар.

— Отак колись, і наші всі змагання
Перетворивши, кращі різьбарі
Схвилюють тих, що на шляху шукання
Вбачають світ великої зорі!

1925

*
* * *

На стінах вечірня тінь,
За вікнами сіра мжичка,
А ти у лісі марінь,
І це небезпечна звичка.

Колись пішов мандрівник,
Почувши птицю чудову,
Та сам і не знав, що зник
І вже не житиме знову.

Пишаються сині дні,
Пливуть вечори і весни,
І він знайшов в далині
Себе й благає: воскресни!

А, може, було й не так,
Бо де ж розгадать минуле:
На струнах сухих гілляк
Гойдається серце чуле.

Клюють степові орли
Давно непотрібний клопоть.
Складеш для нього хвалі
І, може, захочеш плакати?

І скажеш: я очі звів —
І всюди погроза згуби,
І в темній пащі віків
Блищать золочені зуби?

— Спокою, мрійне хлопча,
Що ти не виходиш з дому!
А вийдеш, і твій причал —
Незнаний тобі самому.

Вгорі під сонце ясне
Гойдатиме вітер хмари,
У сині поля зжене
Зірок золоті отари.

І твій не самотній спів, —
З тобою земля і люди.
В безмір'ї ночей і днів
Так завжди було і буде!

1925

* * *
Місяця срібний дзюб
Там, в далині, вгорі.
Місто — камінний куб,
Сум і сон — ліхтарі.

Зовсім звичайна річ,
І не помітив я —
Помандрувала ніч
В чорні, німі поля.

Зовсім звичайне все —
Стіл і папір, книжки.
Хвиля (чия?) несе
Тихі мої думки.

Зникла стеля, стіни —
Мов не було ніде.
Десь ідуть чабани,
Серце шляхів — тверде.

Чую твій перший крик,
Пращуре, крик землі, —
Ти у печерах звик
Слухать намови злі.

Темним мовив: мое —
Жінка, табун, стріла.
Онде твій син встає,
Бачить сонце й орла.

Перша думка летить
У неозорий світ,
Перша пісня дзвенить,
В пісні — соняшний міт.

Всюди літа орел,
Сонце горить для всіх,
Із золотих джерел
Ллється радість і сміх.

Може, й не син, а внук,
Може, не внук, а всі, —
Сходять зерна наук
В гімнах ясній красі.

Слово росте, живе
Квітка мала і дуб.
Півень співа, й пливе
Місяця срібний дзюб.

Думка росте, немов
Башту дме Вавилон.
Пристрасть, ніжність, любов,
Мрійника мудрий сон...

1924

* * *

Весь день на дротах коливається дощик,
Затихне і знову журитись почне.
Навіщо ноктюрни, елегії тощо,
Мізерні, неначе подерте кашне?

Ти вийдеш на вулицю стукать і грядать,
Об камінь удар молотком молодим.
Для тих, що в кімнаті, замріяна мряка, —
Тобі посміхнеться проміння крізь дим.

Спиніть безголосу, слізливу капелю, —
За сонцем у синь полетять літаки.
Хай вітер поширює горді чутки:
Над містом піднісся новий Кампанелля!

1924

* * *

Тих комашин на убогі стіни
Годі, годиннику, викликать!
Дивні думки пророкують зміну,
Праці надхненної жде рука.

Що сновигати і шамотіти —
Дні перекуплені вже не дні!
Травень розкинув широкі віти.
Повінь синітиме у вікні.

Хвиля, і враз залило проміння
Чвари дрібної усі сліди.
... Слава тобі, молоде покоління,
Дню молодий!

1924

* * *

Лезами слів
Значте скарби.
Воля і гнів —
Голос доби.

В чорні поля —
Гострі плуги.
Чує земля
Пісню жаги.

В синій етер
Мчіть, літаки!
Тільки тепер
Наші віки!

В праці будуй
Радість і сміх, —
Знайдем, знайду
Щастя для всіх!

1924

СПАРТАК

Гордий Рим... залізні легіони...
Енеїди бронзові рядки...
В наші дні бурхливі і червоні
Хто згадає про чужі віки?

Консули і претори — навіщо?
Лесбіє, Катутла не цілуй!
Зникло Міма безсоромне грище,
Колізей упав у чорну млу.

Вік новий... Тепер у кожній школі,
У гуртку бадьорих юнаків,
Візьмуть „Спартака“ Джованіолі,
Прочитають про вогонь і гнів.

Він виходить, смілий глядіятор,
На арену двадцяти століть,
Не один — багато їх, багато,
Не спинить таких, не спопелить.

Це нові зростають легіони,
Прагнуть волі і незмірних змін.
Прапор революції червоний
Має над просторами країн.

1924

А там, на Заході, лягла залізна осінь.
Майдани і будинки, і сади
Засипала холодно-жовтим листом;
Дощі і кров не раз його кропили,
Вітри віків розносили в повітрі,
Зловісна ржа позначила сліди.

Там ще пишались ліхтарі вечірні,
Перемагали, як звичайно, день,
І закликали крамарів повіі,
І збройні люди десь ховали зброю.
Та тільки ніч давно не виряджала
Ні тихих слів, ні радісних пісень.

І бачили не люди, а гармати:
Марою дикою росте за муром мур,
Лунають гасла і темніють хмари,
І блискавиці осявають мапу,
Де, мов тавро, хтось випік чорні плями —
Версаль і Рур.

1923

* * *

Хилиться сумно і гнівно
Соняшний день в далині.
Там молода Бондарівна
Мертва лежить у труні.

Сходяться хмари чубаті,
Стогне юрба і гуде:
Годі тобі панувати,
Власнику темних людей!

Чорне шепочеться жито,
Стукає вітер в вікно:
Меду-вина ще не пито,
Буде, ой буде вино!...

1924

МОНОМАХ

Дивився з вежі
На темний бір.
Там слід ведмежий
І вовчий зір.

Там бродять тури
У далині,
А дуб похмурий
Ковтає дні.

Дививсь і зброю
Стиснув хутчій,
Соколів двоє
Враз на плечі.

Бичача шия,
Мов камінь, крик.
Не Візантія, —
До степу звик.

Залізна шкіра,
Серце тверде —
На роги звіра
Не попаде.

О Мономаше!
Ти не навчай,
Що щастя наше —
Покора й рай.

Зійдуть на попіл
Бліді ченці,
А спис і сокіл
В твоїй руці!

Гримить відвага
На всі віки —
Той крик варяга,
Той стиск руки!

1923

К И Ї В

Не до тебе пливли скандинавські герої,
Бойовими човнами розкинувши стан.
Ні вінками Атен, ні руїнами Трої
Не прославив тебе чужоземний Боян.

Хто повірить словам, що Андрій Первозваний
На високих горáх твою славу прорік?
В темну безвість віків одійшли каравани
Ватажків степових та азійських владик.

Що владарів колишніх потлілі клейноди!
І на схід, і на південь твій раб мандрував —
Чуеш — там, в далині велетенські заводи
Іншу долю кують, інше сяєво слави!

На майданах твоїх рік за роком конає.
Поміліла ріка, вал зрівнявся-осів,
Але пісня летить у поля, у безкраї,
Наче ластівка з теплих країв.

1922

З АНТИЧНИХ БАРЕЛЬЄФІВ

Титан сидів на скелі і ліпив
(Могутні м'язи, голова кудлата!),
А перед ним — незнане диво з див —
Холодні, нерухомі немовлята.

Пишався день і деревá цвіли,
І височінь горіла, темносиня,
І враз упало запинало мли
І зникло десь, і надійшла богиня, —

Така спокійна, владна і струнка,
Навіки світлозора, у шоломі.
Блискучий спис трима її рука,
У другій — дар іще невідомий.

Земні створіння Прометея! Мить —
І ви живі і радісні тепер ви —
На голови дитячі вже летить
Метелик ясномудрої Мінерви!

1923

З Бодлера

ЛЮДИНА І МОРЕ

Людино вільних днів, колись на все життя
Полюбиш море ти, — воно твоє свічадо.
В безкраїм плині хвиль себе почувеш радо,
Спізнаєш: як вони, гірка душа твоя.

Мінливий одсвіт свій побачиш, і за ним
Поринути й обнять враз виникне бажання,
І розважатимеш ти власні нарікання
Шумінням їх скорбот нестримано-буйним.

Такі подібні ви, причасні й сумні, —
Людино, хто зміряв душі німі глибини?
О море, хто б сказав про всі твої перлини?
Скарби своїх таїн сховали ви на дні.

Та не злічить віків, що встигли вже пройти.
А ви змагаєтесь без жалю, без угаву, —
Так покохали смерть і боротьбу криваву,
О вічні звадники, о вороги-брати!

1922

З Боратинського

* * *
Чому невільника думки про волю милі?
Дивись: не ремствують, а плинуть тихі хвили
Край берегів своїх, яких їм не змінить;
Он велетень-сосна, де виросла, стоїть,
Не може рушити. У небесах світила
Призначеним шляхом невідомою сила
Веде. І вітер теж — одвічний мандрівник —
Спиняти подих свій в години певні звик.
Тому, що суджено, і ми підвладні будем:
Бентежні марива зруйнуємо, забудем.
Раби розумні ми, тож поеднать волім
Всі задуми свої із жеребом своїм,
І буде супокій, щаслива буде доля.
О нерозсуднику! Хіба не вища воля
Дарує пристрасті? Чи не її наказ
В їх закликах звучить? Яке тяжке для нас
Життя, що з серця б'є в нестримному бажанні
І мусить увійти, скорившись, в тісні грані.

1924

* * *

Візьмеш у жменю сонного насіння
І не пізнаєш власної руки, —
Най синій день, най у землі коріння,
Жіночий сміх і соняшні книжки!

Я не люблю самотнього зідхання —
Нащо давать далеким зорям звіт?
Не долетить ні перша, ні остання
З моїх думок у невідомий світ.

Це ти така і тепла, і принадна,
І над тобою все гудуть дроти.
Розстеле ніч свої похмурі рядна,
І знову не одзеленієш ти.

Надії мрійні і смутне квиління
Загублено у передранній млі,
А гострозоре, мужне покоління
Уже росте на молодій землі.

1925

* * *

Залізний заклик чорних димарів
Самотню смугу стеле у блакиті
І враз притих, і обрйй занімів,
І день блідий уже не хоче жити.

— Ти подивись і сядь, і одпочинь:
Гудуть гудки, і сонце, і рослини.
Не п'яний мед і не думок полинь —
Димовий сон несуть тобі години.

А я не чую шепотливих слів,
А я не бачу, як зоря куриться,
Ще для мене день не догорів,
Він повернувся з вирію, мов птиця.

Ясніють верби і шумить вода,
Квітки і трави простяглись без краю,
Широким шляхом йде Скворода,
І ластівки радіють і кружляють.

Земна принадо! Вітре золотий!
Ти не приносиш ні скорбот, ні кари.
Блакитним небом і мене укрий, —
У вічний степ жену пісень отари!

1922

* * *

Не вино, не сон і не отруту...
В темній чаші — спокій і вода.
Ти неславив затінки і скруту,
Подивись: проходить череда,

Жовтий промінь сяє на оборі,
Півником червоним — у вікні.
Руки загорілі і нескорі
Подали напитися мені.

Я напився і сказав: спасибі!
За селом яри і далечинь,
І вітряк вклонився чорній скибі,
Тій роботі впертих поколінь.

Срібні верби, не згадайте лихом
Злидарів і мрійників-невдах.
Курявою і гудінням тихим
Стелиться повечорілий шлях.

1924

* *
* *

Нехай знаходить золоті піщини
В просторі синім мрійний рахівник, —
Сховалось сонце у земній долині,
Невже і ти до неї ще не звик?

Вона широка, тепла і вагітна,
Упали роси, і росте трава.
Спить на стеблині кузка непомітна,
Одпочивають в шелестах слова.

Тож і тобі не треба нарікати
І викликати сторожа: впусти!
Нащо питать: сестра, дружина, мати?
Ти п'єш цілунок темний і густий.

1924

* *
* *

Кому не мріялось, що є незнана Муза —
Прекрасна дівчина, привітна і струнка,
Яка в минулому з'являтися уміла
Поетам радості і вроди, і любови,
І навіть дудочку приносила тоненьку,
І награвала їм пісні сама.

Усім здавалося, що втіху безтурботну
Вони знаходили, можливо — у гаю,
А, може, іноді над струменем прозорим,
Де сонце іскриться, і де сміється місяць,
І очерет без вітру шепотить.

Не вірте мрійникам, не слухайте померлих!
Борвієм, пристрастю і згагою степів,
Тугбою темною і буйними дощами
Життя несеться над усіми нами
І вимагає ладу і пісень.

І прокидається мелодія щаслива
На дні тривожної і тоскної душі,
І сам здивуєшся, почувши власний витвір, —
І хтось впевнятиме, і ти йому повіриш,
Що це Незнана пестила тебе!

1922

* * *

Минула ніч тривожно і безславно.
І скрізь степи і всюди вороги.
Коли ж ти вийдеш, ніжна Ярославно,
На темний вал одчаю і жаги?

Невпинний вітер мече гострі стріли,
Високе сонце п'яну спеку лле.
А я не бачу, де ті руки милі,
Що захистить могли б життя мое.

Лише Кончак дочку свою вродливу
Причарувати бранця намовля,
І чорну пристрасть, вільну і зрадливу,
В чужих піснях вже почуваю я.

1922

* * *

Ти поглянь — у темній чаші
Вінців досягне напій,
А пили його і наші
Прадіди, і буде твій

Нерозважний внук радіти
Вливам дивної води,
І побачать сонні діти
Срібний спокій бороди.

Глянь, поглянь: на виднокрузі
Шлях широкий не курить,
Призабули милі друзі,
У труні кохана спить.

Так чого ж мені воліти,
Синьоокі байкарі,
Як схиляється на віти
Жовта осінь угорі.

Я і ока не заплющу,
Буду пить — не забуття —
Пить отруйну і зцілющу
Радість мудрого життя.

1924

Скоро серпень надійде ясний
На поля неосяжні і сині.
Огнекрилих метеликів рій
Зазоріє в садах на шипшині.

Золотим павутинням злетить
Непорушна година спокою.
Стиглих яблук захочеш струсить
І не раз — досягаєш рукою.

Різнобарвна і плідна пора,
Соковиті і мудрі рослини.
Хто сказав, ніби квітка вмира,
Ніби сонце згасає щоднини?

Достигають, мов яблука, дні,
Червоніють їх радісні шати.
Я вклоняюсь усій даліні:
Здрастуй, серпне ясний та багатий!

1923

Жовтих плям тривожне коло,
Слів байдужих кайдані.
Може, сонце прохололо,
А як ні, то поверни

Не ясні дарунки травня,
Не троянди, не вогонь —
(Буйна радість — радість давня, —
Мов пісок з сухих долонь).

Поверни оті прозорі
Молодого серпня дні,
Спів і працю у просторі,
Гук возів у даліні,

І у вирій перші шуми,
І озер безхмару дань,
Золоті човни задуми,
Легкоплинний час розстань.

1923

* * *

Немов оту з пожовклими листами
Дитячих років книгу — і казок,
Ти розгорнула осени сторінки
І десь знаходиш невідомий спокій,
Блакитні думи і безхмарий жаль.

У вирій птиці пролітають в небі —
Ти їх не просиш, щоб тебе забрать,
Тобі миліше потемніле поле,
Змарнілі трави, і холодні води,
І прибраний в червоне злото ліс.

Я скрізь з тобою. І любов, і пристрасть
Міцніють в серці, з'єднані навік,
А ти поглянеш — і побачу квіти,
Поблідлі в росах, і німу долину,
Де промайнула молодість моя.

І в той же час в хвилину випадкову,
Як доторкнеться до руки рука,
Почую хвилі, теплі і невпинні,
І кличу радість буйну і весняну,
Не раз, не раз ще зашумить життя!

1922

* * *

Вмовляє ніч вогні біляві,
І гомін міста затиха.
Нема пошан ні пишній славі,
Ні темним закликам гріха.

Ти подивись: он там, за рогом
Схилився, задрімав візник.
Майдан зоріє так убого,
І лине тїнь, і вітер зник.

І я під подувом розстання
Вертаюсь, тихий і сумний.
Я весь задума і вагання,
І смага губ, і втома вій.

І все зливається в уяві,
І все згасає у півсні —
Будинки, кїнь, вогні ласкаві,
Чуже життя, мої пісні.

1923

*
* * *

Це призна́чив тоскний, невблаганний
У по́жовклій кни́зі листопад.
Зникли квіти і колишні панни,
Що приходять у порожній сад.

Треба жити вкупі і трудніше,
Сонний чад дітей і димарів . . .
А над нами тільки вітер свище,
Сизий вечір і осінній гнів.

Ти була такою молодою —
Зупиніть невпинний лет часу!
Де та мудрість мрійного спокою?
Я повік її не піднесу.

За холодним вітром листопада —
Трогуари, листя, візники . . .
Мов дитина, невимовно радий
Доторкну́сь до теплої руки.

Подивися, наче сиві птиці,
Полетіли хмари в далечінь.
Місто кличе білі блискавиці,
В п'янім серці радість і теплінь.

1924

*
* * *

Небо осінне, мов квітка, марніє,
Сохне стерня, затихають лани.
Птиці у вирій вертають, Маріє,
Вільним трикутником височини.

В хмарах росте і темніє фортеця,
Вітер спиняє невпинний свій крок,
Бранці прокинешся — не засміється
Сонце — на сонці вже перший льодок.

От і тебе поневолять спочинок.
Де ті думки — золоті кораблі?
Серце твоє — мов маленький будинок
На неосяжній холодній землі.

1923

* *
* *

І десь надійшло наостанку
Холодне і темне: прощай!
Минаю будинок Держбанку,
Мене обминає одчай.

Даремне змагання — схилиться,
Впевнять: помилилася ти.
Замріяне слово, мов птицю,
Спіймали в повітрі дроти.

Нікуди не може летіти
Примара сліпої журби, —
Сміється і сонце, і вітер,
І голос залізний доби.

1924

* *
* *

Смеркає знов, — і на папері,
Мов мариво — твое ім'я.
Постукай тихо в темні двері, —
Тепер такий самотній я.

Всі спогади перегортаю,
Ловлю уламки давніх слів,
Сумління і думок питаю
Про все, що дати тобі хотів.

Скорився б кожному велінню
Блідої, ніжної руки,
А ніч пряде нудьгу осінню —
Безсоння, ніч і цигарки.

1924

*
* * *

Затверднула земля, і сонце примерзає,
Несуться сани і летить сніжок.
І ми помітили: мов гострий полозок,
І думка десь блискучий слід лишає.

Як все змагається нерадісну любов
Перемогти — накреслити на кризі!
Над обрієм схилились хмари сизі.
Короткозорий грудень надійшов.

1922

*
* * *

Мов сірі дні, умруть бажання кволі,
Не стане слів, і я скажу: прощай!
А ти лети і ластівкою в полі
Над колосками срібними кружляй.

Яр проминеш і озеро побачиш,
Об ясні води ти крилом черкни;
Мене нема, а ти не ждеш, не плачеш,
Стриваєш сонце, спогади і сни.

Уся земля, мов килим, під тобою,
З усіх джерел дзвенять мої пісні.
Дорогою прослались голубою
Тобі рясні і несяжні дні.

Лети ж, лети — в повітрі золотому
Минулі весни повернулись знов.
І тільки ти не повертай додому:
Тепер я скрізь, де світло і любов.

1922

* * *

Вітри і розталь —
У плинть!
Як жити просто,
Стерно покинь!

Земля і камінь,
І спів.
В ланах, як лані,
Ватаги днів.

А небо сине
Ураз
Знаходить в скрині
Срібlistий час.

Розквітли зорі
Із рік,
І криють гори
Камінний вік.

1923

* * *

Не тане день
У синю плинть,
Бджола гуде —
На землю глянь!

Зелений лан,
Прогнавши тінть,
Забрав у бран
Всю далечінь,

З усіх рослин
Веселий дзвін,
А сивий млин,
Сліпий чабан,

Сидить і жде —
І над усім
Розлився день,
Мов океан.

1922

* * *

Знову небо в озерах синіє,
Біла вишня у небі цвіте.
Ясне сонце, всевладна надіє,
Хай настане життя золоте!

Знову радість метеликом милим
Червоніє в зелених полях.
Відлетиш, а у пісню ми втілим
І стеблини, і вітер, і шлях.

Почекай — закликає проміння.
Ще рости — промовляють жита.
Невідомі хвали і веління
Світлий день у душі розгорта.

1922

* * *

Здивуй увагою своєю
Той черепок, що зник і виник! —
Там, в стінах темного музею
Колишніх задумів спочинок.

Там крізь минулого тумани
Мистецтва ще горять сузір'я,
Там квітами із порцеляни
Вквітчалось тихе Межигір'я.

1925

М. К. ЗАНЬКОВЕЦЬКІЙ

Десь в далині віків вітри — трагічні хори,
І Мельпомени культ, і вакховий вінок.
До берегів Дніпра, у степові простори,
Йшли Музи Греції і не знайшли стежок.

Але минулого, здавалось, і не жалко
В той тихорадісний і світлосяйний день,
Коли привітна і проста Наталка
З'явилась глядачам з трояндами пісень.

Розквітло барвами і сміхом, і журбою
Душі народньої збагачене чуття.
А спів лунав дзвінкий і кликав за собою, —
На довгі-довгі дні прикрашував життя.

Ті дні минули вже . . . і інший час ясніє,
І на широкий шлях виводить скорбна путь;
І тих, хто виплекав непереможну мрію,
Мистецтво соняшне, не можем ми забуть.

Надхненню щирому — і слава, і пошана,
В годину споминів — ясні тобі слова!
А Муза днів нових, прекрасна і незнана,
Тебе, мандрівницю, нехай не забува!

1922

*
*
*

Закликав червень чарівну теплінь
У тихий сад і у поля безкраї,
І синя квітка не дзвенить: діль-діль,
Коли бджола крилом її торкає.

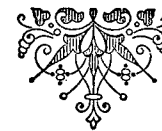
Лиш ніжний келех нахилає їй
І тягнеться, як пролетить метелик,
І кожна мушка — радісний носій
Дарунку квітів ясних і веселих.

Навчись і ти, коли прийде твій день,
Віддять усім прозорий мед любови,
Приваблюючи фарбами пісень
Мандрівників далеких, випадкових.

І непомітно передай вікам
Оті пилини сховані насіння.
Смерть не мене, і ти загинеш сам,
Та безліч раз зійдуть твої творіння.

1922

ПОЗА ЗБІРКАМИ

* * *

Червоний ранок догорів,
А дня нема.
І над просторами полів
Од хмар нудьгу прийма
Земля німа.

Пливе туман, мов дим пожеж,
Вкриває гай.
„О ясний дню, коли прийдеш?
О вітре, грай!“ —
Ридає край.

І зве дарма святе ім'я
В старих церквах, —
З височини лиш вороння
Кидає жах
На чорний шлях.

*(Альманах „Музагет”,
ч. 1-3, 1919, Київ)*

* * *

А коли вставали люди,
Мовчазні ліси були,
Почали ховаться звірі
І збирались птиці в вирій,
Бо за ніч холодно-темну
Осінь тиха та самотня
Обійшла вже всі поля.

Що прошепче жовте листя?
Марні трави хто коха?
З неба журного, мов хмара,
Не збіжить веселий промінь,
І мовчать ліси і люди,
І ніхто не розуміє,
Для чого життя вмира.

(Там же)

* * *

Десь хмарки од сонця
Поховались всі, —
Не вони се сумно
Шепчуть у вівсі?

Не вони шляхами
Підняли на мить
Куряву, щоб трохи
Засмутить блакить?

Небо їх не бачить,
І в височині
Сяють все ясніше
Неосяжні дні...

(Там же)

РОЗИТА

Не зала зібрань і не храм,
Не ми — тридцятилітні діти
За кожним порухом Розіти
Всміхаються її очам.

... А, може, так і з нами стане,
А, може, вже й було давно.
І сяє радість на екрані
Провінційального кіно.

(„Життя й революція”,
ч. 2, 1926, Київ)

ЯМБИ

Десь запізnilась снігова зима
З північними вітрами. Навіть дивно,
Що вже давно у місті листопад, —
Такі прозорі, теплі і бадьорі
Приходять дні з привабливого сходу,
Немов ніколи їм не загасать.
Стоять спокійно дерева безлисті,
Вирізьблюючи чорні силуети
На синім тлі спустошених небес.
Сьогодні свято. Де ж відпочивати,
Вдихаючи повітря повногруде,
Як не в садах, що на Дніпро виводять,
Над берегом високим і крутим.
Уже здаля помітиш: наче мух,
Людей налипло — на траві пожовклій
І на зелених лавах, а над краєм
Гори стоять, схилившись на паркан.
І все нові доріжками надходять —
Спаровані, самотні і гуртками,
Старі і молодь, діти і няньки,
Вродливі і негарні. Так усіх
Одна сповняє втіха тихомирна,
У всіх бажання прості і ясні.
Приємний час безжурного спокою,
Короткий відпочинок від трудів,
Хіба не він кладе свою печатку
На ці обличчя різні і чужі;
Хіба не він дивитися примусить,
Як дійдеш до горішньої алеї,
На далину, затоплену блакиттю,
На темну воду і бліді піски,
На пароплав з повільною ходою,
А там, ліворуч на густі ліси
Та біля них — на підгородні села.
Подивишся, і наче зачерпнув
Води з криниці вічної природи,

Стаєш лагідний, добрий і смутний,
Здається, всі так само легкодумні,
Вдоволені своїм маленьким щастям,
Неділею, і Києвом, і днем.
Поглянь: пройшло замріяно-поважне
Подружжя довголітнє і важке
Із цуциком підстриженим і мирним.
А он пливе під жовтим парасолем
(Для чого він? Ні спеки, ні дощу...)
Фарбована і сіроока жінка,
Ліниво виглядаючи когось.
Он юнаки, під деревом розлігшись,
Запалюють дешеві цигарки.
Багато йде людей відпочивати
Від праці, сварки, горя і думок, —
Бо сонце сипле золоте проміння
І гріє сміх вітання і розмов,
Неначе над садами не гули
Гармати революції, неначе
Поховано серед алей широких
Не месників, героїв і борців,
А крамарів і дідичів колишніх,
Що в інший світ, пишаючись, пішли
З подзвінням і нещирими сльозами
Збіднілої і ласої рідні.
Вона поділить спадок і забуде,
Та краще і вільніше заживе.
... Я вийшов з саду і звернув,
Де вулиця прямує до музею.
Дивлюсь — будинок, зовсім невеликий,
І мармурова дошка на стіні,
І напис: „Тут збирались декабристи”.
І знов до мене вітер долетів,
І боротьба, нескінчена віками,
І ті змагання многих поколінь
Майнули в серці. Та уже кругом
Шуміло місто, мчалися трамваї,
І кликали вітрини та афіші,

І підлітки купить пропонували
Газет і цигарок. Людські обличчя
Інакші — заклопотані. На них
Ще невловиму зморшку позначило
І сьйвом нерозгаданим засяло
Нове життя...

Листопад, 1926 р.

(„Життя й революція“, ч. 1, 1927)

* * *

Напівосінній дощ над вечір
Камінне місто оточив,
І хмарним подихом дихнули
Сади, будинки, ліхтарі.

Ще капають від вітру краплі
З дерев стемнілих і важких.
Ми п'єм повітря вогкувате,
І похолодь пливе на нас.

Йдемо повільною ходою,
Твоя рука в моїй руці,
Спокійно і бадьоро линуть
У млисту далечінь думки.

— Послухай, ми колись блукали
По цих заулках і садах! —
І ти поглянула навколо,
Непереможна і ясна.

Я пригадав і не озвався, —
Отам на розі вже давно
Недобудованим будинком
Лишилась молодість моя.

1927

(„Життя й революція“, ч. 10, 1928)

* * *

Сонна ніч впливає у кімнати
Тиха, наче тютюновий дим.
Я не хочу марити й гадати,
Що лишивсь незломно-молодим.

Битими шляхами і стежками
Рік за роком пролетів, пройшов,
Залишились виразки і плями
На долонях дум і підшов.

Мовчки серце свій літопис пише,
Розгортає спогади-листи,
І щораз дивлюсь я спокійніше
На мету, якої не дійти,

На доробок зовсім небагатий,
Може, і недбалої руки.
Хай вони виходять працювати —
Сильні і бадьорі юнаки!

Заздрої зневаги я не знаю
І, почувши переможний спів,
Голос свій безжурно приєднаю
До нових, незнаних голосів.

(„Життя й революція“, ч. 4, 1929)

* * *
Як листя торішнє
І плісняве сміття
Вивозять на тачці з весняних садів, —
Так хочу спалить я
Квиління колишнє,
Любов нерозчуту, розметаний гнів.

Шумлять повз алеї
Лапаті каштани,
До білих берез налітають чмелі,
І радість, і рани
Дороги моєї
Сплелись, як коріння у чорній землі.

Та стрів між дерев я
Кохану і ждану,
Що погуком срібним вітає життя, —
В країні туману,
Де гинуть знечев'я,
Немає принуки, нема вороття.

На соняшні релі
Спішать футболісти,
І скрізь по доріжках біжить дівтора.
Думки наші чисті,
Спочинок веселий,
І творчої праці надходить пора.

(„Життя й революція“, ч. 7-8, 1929)

ГЕТЕ

Минули пристрасті, змагання і труди,
А він ще промовля з погаслого сторіччя.
Одверте і ясне горить його обличчя,
І пильно в далечінь сягає зір твердий.

Мов цвинтарні гаї, сплять ваймарські сади,
В Європі збройний гук і чад середньовіччя,
Але на обрії зростає робітнича
Республіка — і він вдивляється туди.

Не вертерівський жаль, не олімпійський спокій,
Що крізь мінливі дні і бистроплинні роки
Шукає сяєва незмінної краси, —

Із Фавстових рамен старі зірвавши шати,
Бажання все спізнати і дум порив крилатий
У спадщині своїй найкращій віддаси

Тим, що воліють світ новий побудувати!

(„Життя й революція“, ч. 6-7, 1932)

ЕПІТАФІЯ НЕОКЛЯСИКОВІ

Не Райн, не Волга, не Дніпро, не Висла —
Його сховає вічності ріка.
Прощай — неоклясичну руку стисла
Після Европ досвідчена рука.

Десь Дорошкевич з ним вітався кисло,
Не раз скубла десниця Десняка.
Кінець! Мечем Дамокловим нависла
Суворя резолюція ЦК.

Дарма, що він, у піджаку старому,
Пив скромний чай, приходячи додому,
І живив працюючим з юнацьких літ, —

Он муза аж здригнулась, як почувла,
Що ті переклади з Гомера і Катулла
Відродять капіталістичний світ.

16. IX. 1926

*(Ю. Клен. Спогади про неоклясиків,
1947, Мюнхен)*

СЕМЕНКО

Даремне критика лютує
І ображається Дніпро —
Панфут — а як його шанує
Свята Тереза і П'єро!

НА КОСИНКУ

Це все було страшенно просто —
Жита і Дізіків екстаз...
Читав про це разів ти зб'є сто,
Та не читай сто перший раз.

(Збірник „Літературні пародії“, 1927, Київ)

—oOo—

ПЕРЕКЛАДИ

Ш. Бодлер

АВЕЛЬ І КАЇН

Нащадки Авеля, і спіть, і обжирайтесь,
Привітно посміхається вам Бог.
Нащадки Каїна, в бруднім багні валяйтесь,
Вмираючи від злиднів і тривоги.

Нащадки Авеля, від вашої офіри
Димок понюхать любить Серафим.
Нащадки Каїна, не йміте мукам міри, —
Коли ж кінець настане їм?

Нащадки Авеля, і збіжжя, і худоби
В господах ваших не злічить ніяк.
Нащадки Каїна, ви маєте утроби
Голодні, ніби у старих собак .

Нащадки Авеля, вам животи помітні
На огнищі родиннім добре гріть.
Нащадки Каїна, а ви, шакали бідні,
Від холоду серед печер тремтять.

Нащадки Авеля, кохайтесь і плодітьесь:
Вам грошей вистачить для немовлят.
Нащадки Каїна, в жадобі стережітьесь:
Не можна збільшувати вам витрат.

Нащадки Авеля, ви вірите й травину
Жуєте, мов блощиці лісові.
Нащадки Каїна, шляхами без упину
Блукаєте в лахміттях і крові.

Нащадки Авеля, пождіть, ще ваші стерва
Розкішним гноєм будуть для полів.
Нащадки Каїна, і горю є перерва,
Здається, час визволення наспів.

Нащадки Авеля, ганьба вас напосіла,
Залізні шати пробиває спис.
Нащадки Каїна, зійдіть на небо сміло
І — переможці — скиньте Бога вниз.

(Декляматор „Сяйво“, Київ)

А. Пушкін

СЕЛО

Вклоняюся тобі, куточку в глушині,
Притулку праць, надхнення і спокою,
Де потайним струмком мої минають дні,
Де щастя й забуття зо мною!
Я твій: я заміняв принаду неживу
Лукавих пестоців, і бенкети, і стуму
На мирний шум дібров, на тишу польову
Та на дозвільний час, що збуджує роздуму.
Я твій: люблю цей темний сад
Із прохолодою й квітками,
І луку запашну, де жваво за кущами
Дзюркочуть струмені і де скирти — уряд.
Передо мною ліг малюнок ворухливий:
Я бачу двох озер блакитні переливи,
Де з білим парусом пливти рибалка рад,
А далі пагорки, ланів пруги нежати,
Там погляд спиниться на хаті;
На випасі товар серед густих левад,
Стодоли скрізь і вітряки крилаті,
Усюди праця та заможний лад.
Я тут, позбавлений нікчемного блукання,
Вчусь задоволення у правді здобувать,
Закони вільною душею визнавать,
Безглуздої юрби не слухать нарікання,
Благання боязке стрічати співчуттям
І пишним нехтувать життям
Тих, що звеличились від дурости й злочину.
Запитую я вас, оракули віків!
У цю величну самотину
Ваш владний голос долетів,
Він гонить лінощі похмурі,

Горіння збуджує в мені ,
І ваші задуми і бурі
В душевній стигнуть глибині.

Та думка навісна весь час мене жахає:
Поміж завітчаних долин
Друг людськості з печаллю помічає,
Темноти дикої наругу і проклін.
Не важачи на зойк і сльози,
На лихо створене, байдуже у гульбі,
Тут хиже панство зневажа погрози
Закону і чуття, загарбавши собі
І час і працю, й власність хлібороба.
Тут лютим канчуком похилену на плуг
Мізерію рабів жене серед яруг
Жорстока власників жадоба.
Тут кожен у ярмі довічному росте;
Надій і нахилів не сміючи збудити,
Тут врода дівчини цвіте
Для примх розпусника неситих.
Підмога радісна постарілих батьків,
Їх молоді сини, товариші трудів,
Із хижі рідної ідуть і вже належать
До двірської юрби знесилених рабів.
Коли б то голос мій умів серця бентежить!
Чому в душі моїй палає марний жар
І не діставсь мені грізний вітійства дар?
О друзі, чи діжду визволення народу
Від пут невільницьких правицею царя,
І над країною, віщуючи свободу,
Чи зійде хоч коли сподівана зоря!

(А. Пушкін. Вибрані твори. 1927, Київ)

А. Пушкін

АНЧАР

В пустелі вічно-неживій,
Де спекою піски наліті,
Анчар, зловісний вартовий,
Стоїть один на цілім світі.

Природа спалених степів
Його в день гніву породила
І від коріння до листків
Смертельним соком напоїла.

Отрута капає з кори
Від спеки денною порою,
Коли ж надходять вечори,
Стає прозорою смолою.

І птах до нього не летить,
І тигр на йде: лиш вихор чорний
Наблизиться і далі мчить,
Погибельний і необорний.

Як тільки хмара освіжить,
Блукаючи, листок дрімучий,
Дощем отрутним вже біжить
Із віт його в пісок горючий.

Та чоловіка чоловік
Шле до анчара владним оком,
І раб умить покірно зник
І вранці повернувся з соком.

Була в його руці смола
Та віти з в'ялими листками,
І піт з поблідлого чола
Котивсь холодними струмками.

Приніс, знесилився і ліг
Попід наметами на лики
І вмер нещасний біля ніг
Непереможного владики.

А цар узяв і напоїв
Отрутою слухняні стріли,
Щоб до чужих вони країв
Грозою згубною летіли.

(Там же)

А. Пушкін

*
* * *

Знов я відвідав
Той закуток землі, де перебув
Вигнанцем я два роки непомітні —
Вже десять літ минуло — і багато
Змінилося для мене у житті,
І сам, законові тому підвладний,
Змінився я, — але відразу тут
Мене минуле міцно вповиває,
І бачиться: учора я блукав
У цих гаях.

Он скромна та господа,
Де з нянькою убогою я жив.
Уже нема старої — за стіною
Ані ходи важкої не почую,
Ані дозору пильного її.

Он пагорок лісистий, де звичайно
Сидів я нерухомо — і дививсь
На озеро — сумні згадки збудивши
Про інші береги, про інші хвилі...
Поміж ланів і пасовиськ зелених
Воно синіє, чисте та широке:
Через його невідомі води
Пливе рибалка, тягне за собою
Свій бідний невід. Бовваніють села
На берегах похилих — а за ними
Вітряк кривий — уже насилу крила
За вітром повертає... —

На межі
Прадавньої дідизни, звідки шлях
Здіймається угору і дощами
Завжди поритий, три сосни стоять —
Одна з них подаль — а дві інші вкупі, —
Коли, не раз було, я їхав верхи,

При місяці простуючи додому,
Знайомим шумом шелест верховин
Мене вітав. І знов на ту дорогу
Я виїхав і враз перед собою
Побачив їх. Вони й тепер такі ж,
Такий же самий чує ухо шелест,
Та біля їх старезного коріння
(Там, де було пусте та голе місце)
Тепер гайок розрісся молодий,
Сім'я зелена; і кущі, мов діти,
Під їх намет зійшлись. А віддалік
Стоїть один похмурий їх товариш
Старим самотником, і, як раніше,
Навколо нього пустка.

Здрастуй, плем'я,
Мені незнане, молоде! Не я
Тебе побачу у міцному віці,
Коли переростеш моїх знайомих,
І голову заслониш їх стару
Від подорожніх. — Та нехай мій внук
Почує ваш привітний шум, коли,
Вертаючись із дружнього бенкету,
З веселими і любими думками
Пройде повз вас у темряві північній
І спогада про мене.

(Там же)

В. Брюсов

ДО ГОРОДА

Пануючи над низькодолом,
Ти в небо звів списи вогнів,
Обгородившись частоколом
З стрімких фабричних димарів,

Скляний, чугунний і цегляний,
Повитий у холодний дріт,
Ти — чарівник неублаганний,
Міцніший над усе магніт.

Драконе хижий і безкрилий,
Ти стережеш летючий час,
А крізь твої залізні жили
Тече вода, струмує газ.

Твоя утроба величенна
Несита здобиччю віків,
В ній ремствує Злоба огненна,
І Злидні закликають гнів.

Ти хитромудрими руками
Палаці збудувати міг,
Це ти призначив пишні храми
Для статуй, для жінок, для книг.

Але ти кличеш, необорний,
Орду, щоб руйнувати вкрай,
Шлеш ватажків на мітинг чорний,
Нестаток, Гордість і Одчай.

Вночі, коли Розпушта сєя
І серед кришталевих стін
Так ніжно келехи сповняє
Отруєна жага хвилин, —

Ти гнеш рабів понурих спини,
Щоб легко, у безсонну рань,
Із ротаційної машини
Злітали задуми повстань.

Твій зір зрадливий, змію лютий!
Назустріч шалові й вітрам
Ти ніж, смертельний від отрути,
Заносиш над собою сам!

(Декляматор „Сяйво“, Київ)

ПІСЛЯМОВА

Розглядаючи з перспективи часу широку діяльність П. Филиповича як поета, критика, літературознавця і педагога, ми виразно бачимо, що він був однією з провідних постатей нашого національно-культурного процесу за 20-тих років.

Поруч інших чинників, буття нації визначають кількісне і якісне нагромадження і розростання на протязі довшого часу культурних і духових цінностей. Збереження і плекання цих цінностей становлять одну з конечних передумов для того, щоб забезпечити дальше існування нації. В наслідок ситуації на рідних землях це збереження являє собою одно з основних завдань нашої еміграції.

Перевидання всього творчого доробку П. Филиповича відчувається як конечність уже віддавна. Уже 35 років відділяє нас від виходу збірки «Земля і вітер», однієї з основоположних появ української новітньої поезії, а від проскрипції всього ним написаного, що прийшла, як це було правилом за 30-тих років, безпосередньо після його арешту, минуло 22 роки.

Само собою зрозуміло, що нове видання поетичних творів П. Филиповича мало б охопити в сі його оригінальні вірші і віршові переклади. Виконати це завдання повністю показалося в еміграційних умовах неможливим. Насамперед скажемо, що бракувало змоги познайомитися з поетовим архівом (він був сконфіскований після арешту П. Филиповича в 1935 році), — а саме вивчення архіву письменників має велику вагу при перевиданні їхньої спадщини. І це один момент негатиивно вплинув на оформлення цієї збірки. Щоб зібрати вірші П. Филиповича, що з'явилися в окремих публікаціях і журналах, треба було переглянути ці останні. Редактор видання був такої змоги позбавлений. Під час останньої війни український книжковий фонд за кордоном зазнав

великих утрат, і після переведених розшуків ми можемо сумніватися, чи посідає яканебудь бібліотека або приватна особа по цей бік залізної заслони, наприклад, комплект «Життя й революції» бодай за один якийсь рік — київського журналу, в якому переважно друкував свої поезії П. Филипович після виходу в 1925 році його другої збірки «Простір».

В наслідок двох вище згаданих обставин, відділ «Поза збірками», який повинен був подати всі оригінальні і перекладні вірші П. Филиповича, опубліковані поза його книгами «Земля і вітер» та «Простір», а також неопубліковані його вірші (їх існування не виключаємо), має прогалини — і навіть кількість цих прогалин ми не можемо визначити з абсолютною точністю.

Вважаємо потрібним бодай занотувати тут ті вірші П. Филиповича, що про їх появу друком нам відомо, але які не представлені в нашому виданні через недоступність відповідних видань:

- 1) Тарас Шевченко (уривки: Київ, Новопетровське, Повернення). «Життя й революція», ч. 4, 1926;
- 2) Кримська елегія. «Життя й революція», ч. 10, 1926;
- 3) Місто. «Життя й революція», ч. 10, 1926;
- 4) «Не скажуть ні фарби, ні книги». «Глобус», ч. 8, 1927.

Підзаголовок трьох віршів про Т. Шевченка («уривки») насуває припущення, що вони являють собою фрагменти більшого твору. Такий задум міг виникнути у П. Филиповича під впливом тривалих студій Шевченкової творчості і його доби.

Бідно представлений у нашому виданні перекладний доробок П. Филиповича.

Одним з міродайних підприємств київських неокласиків було створення антології французької поезії. Здана вже до друку, вона все ж не побачила світу в наслідок політичної обстановки, яка настала на Україні після процесу СВУ. Хоч редактор цього видання мав змогу знайомитися з антологією в усіх етапах її виникання, проте тепер, по багатьох роках, його пам'ять уже не спроможна відтворити, які саме речі переклав для цієї збірки П. Филипович. Ю. Клен, який брав діяльну участь у складанні антології, називає в своїх «Спо-

гадах про неокласиків» лише Бодлера, як автора, що його перекладав П. Филипович. З цієї групи перекладів П. Филиповича фігурує в даному виданні тільки Бодлерів «Авель і Каїн» (опублікований в укладенні М. Зеровим декляматорі «Сяйво», що вийшов наприкінці 1929 або на початку 1930 року).

З Филиповичевих перекладів із Пушкіна ми мали змогу включити в дану збірку лише три («Село», «Анчар», «Знов я відвідав»). Ці речі знаходяться в однотомнику вибраних творів А. Пушкіна, що вийшов у Києві в 1927 році (у видавництві «Книгоспілка») під редакцією П. Филиповича і з його змістовною вступною статтею.

З певної кількості Филиповичевих перекладів із російського поета В. Брюсова в нашому виданні фігурує тільки переклад вірша «До города», що його передрукував М. Зеров також у згаданому вище декляматорі «Сяйво». Після смерті В. Брюсова (в 1924 році) ДВУ (Державне Видавництво України) запланувало видати українською мовою збірку вибраних його віршів. Переклади виконали неокласики М. Зеров, М. Рильський і П. Филипович, і збірка вийшла друком, якщо не помиляємося, в 1926 році. Знайти її на еміграції теж не пощастило.

Не здійснивши важливого завдання подати всі без винятку віршові тексти П. Филиповича, наше видання має проте той позитив, що в ньому з'являється перша біографія поета пера О. Ф. і перша більша критична розвідка про його творчість, написана проф. В. Державином. Разом з П. Филиповичем ми вірили і непохитно віримо далі, що «життя зросте над попелом руїн», і хочемо дати тут вислів нашої глибокої внутрішньої певності, що це видання лише розпочинає справу опублікування і вивчення всієї спадщини нашого невіджалуваного поета і літературознавця, одного з прокладачів нових доріг українського письменства.

Наша збірка з'являється в 67-ий рік по народженні незабутнього Павла Петровича. Уможливив її появу, з готовістю приділивши на це відповідні кошти, поетів молодший брат, нині емігрант, інж. Олександр Петрович Филипович.

М. Орест

ПРИМІТКИ

- Стор. 44. «В селі Лозоватка (Київщина), де ми мешкали після революції, на старий клуні було велике гніздо чорногуза, до якого він щороку повертався. Це гніздо, я певен, і навіяло П. П. цей вірш». (З листа брата поетового, О. Филиповича, до редактора цього видання).
- В першому виданні збірки «Земля і вітер» вірш **«Шануй гніздо старого чорногуза»** надруковано з явною помилкою в 11-му рядку: **«У небі він і рушити не хоче»**.
- Стор. 55. Не менше очевидно є помилка, з якою там же надруковано 4-ий рядок вірша **«Вже чекають поблідлі дні»**: «Легким листям летять зо мною».
- Стор. 66. Сонетом **«Саломея»** П. Филипович озвався на виставу Вайлдової п'єси «Саломея» в київському Соловцовському театрі, в 1919 році. Див. про це: Ю. Клен. «Спогади про неоклясиків», Мюнхен, 1947, стор. 25-27.
- Стор. 67. Вірш **«Снігова королева»** написаний за одноіменною казкою Г. Х. Андерсена.
- Стор. 79. **Кампанелля** (Tommaso Campanella, 1568-1639) — італійський філософ, автор роману „Civitas solis“, в якому він зобразив ідеальну країну з теократичним державним ладом і без інституту приватної власності.
- Стор. 87. З приводу рядка у вірші **«Київ»**: «Поміліла ріка, вал зрівнявся-осів», М. Зеров сказав свого часу редакторові видання: «Він не осів, а його розкопали».
- Стор. 95. Вірш **«Кому не мріялось»** був передрукований в укладенім М. Зеровим декляматорі «Сяйво»; тут замість **прекрасна дівчина** (другий рядок) стоїть **безжурна дівчина**, замість **іноді** (дев'ятий рядок) — **інколи** і замість **шепотить** (одинадцятий рядок) — **шелестить**.
- Стор. 99. Вірш **«Жовтих плям тривожне коло»** належав до улюблених М. Зеровим речей П. Филиповича.
- Стор. 103 і 104. Вірші **«Небо осіннє»** і **«І десь надійшло наостанку»** пов'язані безпосередньо з особою Марії Андріївни Михайлюк, майбутньої дружини поета. Держ-

банк — загальноживане за 20-тих років у розмовній мові киян скорочення для означення Київського державного банку, в якому працювала М. А. Михайлюк.

Стор. 111. **Межигір'я** — населений пункт недалеко від Києва з Межигірським Спасо-Преображенським монастирем, одним із найдавніших на Україні, і порцеляновою фабрикою.

Стор. 112. Вірш **М. К. Заньковецькій** був написаний на вшанування 40-ліття її артистичної діяльності. За свідченням О. Филиповича, автор зачитав цей вірш особисто на святкуванні ювілею артистки, яке відбулося 1922 року в Києві, в театрі на Фундуклівській вулиці.

Стор. 117-119. Надруковані вперше в київській альманасі «Музагет» (ч. 1-3, 1919) вірші «**Червоний ранок догори**», «**А коли вставали люди**» і «**Десь хмарки од сонця**» не були включені П. Филиповичем до його першої збірки «Земля і вітер».

Стор. 120. Вірш «**Розіта**» завдячує своє постання одноіменному фільмові, в якому відома артистка Мері Пікфорд блискуче виконала головну роль. Фільм, демонстрований у Києві в середині 20-тих років, мав серед киян великий успіх.

У своєму «Неоклясичному марші», в партії, приписаній П. Филиповичеві, М. Зеров озвався на вірш «Розіта» такими рядками:

Мене позбавлено емоцій
І збезсучаснено давно,
Але на тридцять п'ятім році
Почав я славити кіно.

Редактор видання не певен, чи є повним наведений тут текст вірша «Розіта». Перевірити це за відповідним числом київського журналу «Життя й революція», де опубліковано цей вірш, не було змоги.

Стор. 121. В Києві стояла в листопаді 1926 року незвична для кліматичних умов північної смуги України дуже тепла, суха, соняшна погода.

Стор. 127. Сонет «**Гете**», присвячений століттю з дня смерті великого німецького поета і опублікований у журналі «Життя й революція», ч. 6-7 за 1932 рік, був, якщо не помиляємось, останнім друкованим віршем П. Филиповича.

Стор. 128. Написана в сонетній формі «**Епітафія неоклясиків**» являє собою відгук на постанови червеневого пленуму ЦК КП(б)У 1926 року, коли першим секретарем

був М. Каганович. Цитуємо нижче місце в цих постановках, яким діяльність неоклясиків запламовано як ідеологічно ворожу:

«Тепер серед українських літературних груп типу неоклясиків спостерігаємо ідеологічну роботу, розраховану саме на задоволення потреб української буржуазії, що зростає. Характерне для цих кіл прагнення спрямувати економіку України на шлях капіталістичного розвитку, тримати курс на зв'язок з буржуазною Європою...»

Рядки:

Прощай — неоклясичну руку стисла
Після Европ досвідчена рука

мають на увазі письменника О. Досвітнього, одного з керівних членів «Вапліте», комуніста, що в середині 20-тих років відбув разом з П. Тичиною і В. Поліщуком подорож до Західної Європи і в одній своїй статті взяв неоклясиків під захист.

О. Дорошкевич, історик української літератури і професор Київського інституту народної освіти, займав супроти неоклясиків хитку позицію.

В. Десняк (В. Василенко) — советський марксистський критик; спершу працював у Києві, систематично нападаючи на неоклясиків, а від 1927 року став у Харкові редактором журналу «Критика». Заарештований десь 1933 року, на слідстві змушений був «признатися» до участі в мітичній організації, яка діяла на чужоземні гроші і ставила собі завдання скинути советську владу. Дальша доля В. Десняка не відома.

Ю. Кленові, що вперше опублікував «Епітафію неоклясиків» у своїх «Спогадах про неоклясиків», завдячуємо і збереження цього вірша.

Стор. 129. Епіграми «**Семенко**» і «**На Косинку**» опублікував письменник В. Атаманюк у складеному ним збірнику «Літературні пародії» (Київ, 1927, в-цтво письменників «Маса»). Співавтором епіграми на Косинку названо в цьому збірнику М. Рильського.

Стор. 134. **Анчар** або **у п а с** (*Antiaris toxicaria*) — отруйне дерево, росте на Яві; його соком тубільці отруюють стріли. Згідно з повір'ям, навіть повітря навколо анчара є отруйним, бо насичене його випарами.

ЗМІСТ

	Стор.
О. Ф.: П. Ф и л и п о в и ч. Біографічний нарис	7
В. Державин: В е л и к и й п о е т - м и с л и т е л ь	15
ЗЕМЛЯ І ВІТЕР	
Дивись, дивись	31
Єдина воля	32
Він тікав	33
Ніч, як циганка стара	34
Тремтіла тінь	35
На поталу камінним кригам	36
Знов увечорі	37
Гризи залізо	38
Тіні людей і камінь	39
Коли затихнуть двері	40
А я живу	41
Не сонце — п'яна шинкарка	42
Заклинаю вітер і хмари	43
Шануй гніздо	44
Не злато, ливан і смирну	45
Колосом стигне слово	46
Не хижі заклики пожеж	47
Я — робітник	48
Слава весняній траві	49
Уже давно розвиднялося	50
Нехай архангел	51
Не смуги золотосизі	52
Гроза	53
Сонце	54
Вже чекають поблідлі дні	55
Пісня	56
Коли почую твій співучий голос	57

Коли летять, як сиві зграї	58
Ніч	59
Розпорошивши снігову примару	60
Білявий день втомився і притих	61
Надхмарний вітер повелів	62
Хай на небі зовсім змарнілий	63
Синіє сніг	64
Я ждав: промине тоска	65
Саломея	66
Снігова королева	67

ПРОСТІР

Нема словам лічби	71
Різьбарі	73
На стінах вечірня тінь	75
Місяця срібний дзюб	77
Весь день на дротах	79
Тих комахин на убогі стіни	80
Лезами слів	81
Спартак	82
А там, на Заході	83
Хилиться сумно і гнівно	84
Мономах	85
Київ	87
З античних барельєфів	88
Людина і море (з Бодлера)	89
Чому невірникам (з Боратинського)	90
Візьмеш у жменю	91
Залізний заклик чорних димарів	92
Не вино, не сон і не отруту	93
Нехай знаходить золоті піщини	94
Кому не мріялось	95
Минула ніч	96
Ти поглянь — у темній чаші	97
Скоро серпень надійде ясний	98
Жовтих плям тривожне коло	99
Немов оту з пожовклими листами	100
Вмовляє ніч вогні біляві	101
Це призначив тоскний, неблаганний	102

Небо осіннє, мов квітка, марніє	103
І десь надійшло наостанку	104
Смеркає знов	105
Затверднула земля	106
Мов сірі дні	107
Вітри і розталь	108
Не тале день	109
Знову небо в озерах синіє	110
Здивуй увагою своєю	111
М. К. Заньковецькій	112
Закликав червень чарівну теплінь	113

ПОЗА ЗБІРКАМИ

Червоний ранок догорів	117
А коли вставали люди	118
Десь хмарки од сонця	119
Розіта	120
Ямби	121
Напівосінній дощ	124
Сонна ніч	125
Як листя торішнє	126
Гете	127
Епітафія неоклясикові	128
Семенко	129
На Косинку	”

Переклади

Ш. Бодлер. Авель і Каїн	130
А. Пушкін. Село	132
А. Пушкін. Анчар	134
А. Пушкін. Знов я відвідав	136
В. Брюсов. До города	138
М. Орест: Післямова	141
Примітки	145

